

บทที่ 3

พระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช

วโรกาสมงคลสมัย	ศุภชัยในดีถี
มหามงคลพิธี	บำบวงสรวงแบบโบราณ
พระสยามเทวาธิราช	โปรดประสาทความสุขศานต์
ผองชาวไทยได้ชื่นบาน	ประลาตพันสรรพภัย
ทรงปกป้องคุ้มครองชาติ	กษัตริย์ศาสน์ทุกสมัย
ไทยดำรงคงเป็นไทย	ตลอดไปนิรันดร
กรุงรัตนโกสินทร์	แสนโสมภพสถาพร
ครบสองร้อยปีบรร	ประชากรสราญครัน
	เพลงสรรภัญญะ
	(กระทรวงศึกษาธิการ, 2525 :30-31)

3.1 ประวัติความเป็นมาของพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช

พระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช เป็นพระราชพิธีที่สืบเนื่องมาจากการพระราชกุศลเลี้ยงพระตรุษจีน¹ (นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, 2525:107) เพราะในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภว่าชาวจีนนำของมาถวายในเทศกาลตรุษจีน เช่น สุกกร เป็ด ไก่ เป็นจำนวนมากมาถวายจนเหลือจึงทรงพระราชดำริให้เป็นการพระราชกุศล² โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้มีการพระราชกุศลเลี้ยงพระตรุษจีนขึ้นที่หมู่พระที่นั่งตำหนักแพ³ เป็นเวลา 3 วัน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้พระบรมวงศานุวงศ์ทั้งฝ่ายในและภรรยาข้าราชการจัดเรือขนมเงินมาถวายโดยผลัดเปลี่ยนกัน ภายหลังจากเลี้ยงพระเสร็จแล้ว [เป็นการเลี้ยงพระสงฆ์แต่ไม่มีการสวดมนต์ (ปฤษฎางค์, 2503: 75,102)] จึงได้พระราชทานเลี้ยงพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ ต่อจากนั้นก็มีการซื้อปลามาปล่อย ดังความปรากฏในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนหนึ่งว่า

“...การนี้ (การพระราชกุศลเลี้ยงพระตรุษจีน-ผู้เขียน) เกิดขึ้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยทรงพระปรารภของซึ่งพวกจีนนำมาถวายในตรุษจีน เป็นของสด สุกกร เป็ด ไก่ พร้อมกันหลาย ๆ คน มาก ๆ จนเหลือเฟือ⁴ ก็ควรที่จะให้เป็นไปในพระราชกุศล จึงได้โปรดให้มีเลี้ยงพระสงฆ์ที่พระที่นั่งวิมจรรย์ขึ้นทั้งสามวันแต่

ไม่มีให้มีเลี้ยงพระสงฆ์ที่พระที่นั่งราชกิจสดมภ์ พระสงฆ์วันละ 30 รูป เปลี่ยนทุกวันตามคณะกลาง คณะเหนือ คณะใต้ โปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์และทำนางข้างในจัดเรือขนมเงินมาจอดที่หน้าตำหนักแพ พวกภรรยาข้าราชการผู้ใหญ่ ๆ ที่ทรงรู้จักเคยเฝ้าแหงก็จัดเรือขนมเงิน มาถวายผลัดเปลี่ยนเวรกันไปทั้งสามวัน ตัวก็มาเฝ้าด้วย แล้วให้ทนายเลือกกรมวังคอยรับขึ้นถวายพระสงฆ์ฉัน แล้วจึงได้เลี้ยงข้าราชการต่อไป พระสงฆ์ฉันแล้วถวายสบงผืนหนึ่ง หมากพลูรูปเทียนกับใบชา ห่อหนึ่ง แต่วิธีอนุโมทนาของพระสงฆ์ในการตรุษจีนนี้ ไม่เหมือนกันทั้งสามวันแต่ไหนแต่ไรมา บางวันก็มีสัพพะพุทธานุภาพ บางวันก็ไม่มี แต่เห็นว่าเป็นการพระราชกุศลตามธรรมเนียมเช่นนี้ โดยจะไม่มีสัพพะพุทธานุภาพก็ไม่เป็นการขาดเหลืออันใดทั้งมีและไม่มี และในการตรุษจีนนี้จ่ายเงินให้ซื้อปลาปล่อยวันละ 10 ตำลึงบรรทุกเรือมาจอดอยู่ที่แพลอย เวลาทรงพระดำเนินโดยทัก แล้วโปรดให้พระเจ้าลูกเธอเฝ้าไปรดที่เรือปลา แล้วตักปลานั้นปล่อยไปหน้าพระที่นั่ง...” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2509 : 129-130)

ครั้นต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า การที่ทำบุญตรุษจีนด้วยขนมเงินนั้นไม่ใช่ของจีนโดยแท้⁶ เพียงแต่มีชื่อเป็นจีนเท่านั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำเกาเหลา⁷ จากโรงเลี้ยงมาถวายพระภิกษุแทนขนมเงิน แล้วทรงสร้างศาลหลังคาเก๋ง⁸ ขึ้นในพระราชวังที่หน้าพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัยศาลหนึ่ง แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญเทวรูปและเจ็ดมุก⁹ ในหอแก้วพระภูมิ¹⁰ ไปตั้งที่ศาลหลังคาเก๋งนี้ เพื่อประกอบพิธีสังเวียทั้งสามวัน อาลักษณ์อ่านคำประกาศเป็นคำกลอนลิลิตตามเนื้อความในคาถายานี ขอพรและถวายการเทวพิธีให้เข้าเค้าอย่างการเช่นไหว้แบบของจีน ที่พระพุทธรูปประกอบพิธีก็มีเครื่องเช่นอย่างจีน แต่ให้ตั้งเพิ่มข้าวพระเข้าไปด้วย มีโคผูกต่างบรรทุกของถวายตรุษจีน มีแดงอุลิตขนมแข่ง กระเทียมดอง สิงโตน้ำตาลทราย ส้ม เป็นต้น วันละ 3 โค เพื่อนำมาถวายพระผู้ใหญ่ (ปฤษฎางค์, 2503: 74-75 ; นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, 2525: 108 ; ประยงค์ อนันตวงศ์, 2525:11-26 ; ศิริเพชร กฤษณาวดี, 2542 :84-85) ดังความในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตอนหนึ่งว่า

“ ครั้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รับสั่งว่าการที่
ทำบุญตรุษจีนเลี้ยงขนมจีนนั้นไม่ใช่ของจีน เป็นแต่สักว่าซื้อเป็นเงิน
ให้ทำเกาเหลาที่โรงเรือนเข้ามาเลี้ยงพระสงฆ์แทน ขนมจีนเป็นของหัว
ป่าชาวเครื่องทำ แล้วทรงสร้างศาลหลังคาเก๋งขึ้นที่หน้าพระที่นั่งราช
กิจวินิจฉัยศาลหนึ่ง ให้เชิญเทวรูปและเจ็ดมุกในหอแก้วลงไปตั้ง มี
เครื่องสังเวททั้งสามวัน อาลักษณ์อ่านประกาศเป็น คำกลอนลิลิต
ตามเนื้อความของคาถายานี และขอพรข้างปลายเป็นการเทวพลีให้
เข้าเค้าอย่างเช่นข้างจีน ที่พระพุทธรูปก็มีเครื่องเช่นอย่างจีน ตั้งเพิ่ม
เติมข้าวพระด้วย และให้มีโคผูกต่างบรรทุกของถวายตรุษจีน คือแดง
อุลิต ขนมหงกระเทียมคอง สิงโตน้ำตาลทราย ส้ม เป็นต้น วันละ 3
โค ถวายพระราชาคณะผู้ใหญ่ซึ่งนำฉัน โคนั้นบรรทุกของแล้วยื่น
ถวายตัวที่โรงเรือริมทางเสด็จ แต่โคบางตัวก็บรรทุกได้ครึ่งหนึ่งบ้าง
ค่อนข้างบ้าง บางตัวก็บรรทุกไม่ได้เลย เป็นแต่ผูกต่างมายืนโคม ๆ
อยู่ ของก็กองอยู่หน้าโคเป็นพื้น.....”(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ,อ้างแล้ว : 130)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระสยามเทวาริราชขึ้นแล้ว ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระสยามเทวาริราชไปตั้งสังเวทในการพระราชกุศลเลี้ยงพระตรุษจีน
ด้วย (นิพนธ์ สุขสวัสดิ์ , อ้างแล้ว: 107) และทรงถวายเครื่องสังเวทเป็นราชสักการะประจำทุกวัน
แต่เครื่องสังเวทจัดเป็นเครื่องอย่างน้อย หรือแบบเครื่องเช่น (เกรียงไกร วิศวกรรม , 2541 : 4)

ในกาลต่อมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า ตามธรรมเนียม
ชาวตะวันตกถือว่าวันปีใหม่เป็นวันรื่นเริงมีการเลี้ยงฉลอง จึงทรงเปลี่ยนแปลงประเพณี¹² โดยให้มี
พิธีสังเวทเทวดา สมโภชเครื่อง เลี้ยงโต๊ะปีใหม่ ในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 ซึ่งเป็นวันขึ้นปีใหม่ทาง
จันทรคติ¹³ แต่เดิมของไทยทำนองเดียวกับการพระราชกุศลเลี้ยงพระตรุษจีน และทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระสยามเทวาริราชออกประดิษฐาน ณ บุษบกมุขเด็จ พระที่นั่งดุสิตมหา
ปราสาท พร้อมเทวรูปและเจ็ดมุกที่หอแก้วพระภูมิไปประดิษฐานด้วย ตั้งเครื่องสังเวทเป็นโต๊ะจีน
3 โต๊ะเรียงติด ๆ กัน เวลาเช้าทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสดับปกรณ์พระบรมอัฐิที่พระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัย เวลาค่ำสังเวทพระสยามเทวาริราชที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มีละครหลวงเล่น

สมโภชเป็นการแสดงเรื่องสั้น ๆ มีพระและนางออกมาจุดเทียนแล้วรำดอกไม้เงินดอกไม้ทอง ต่อจากการแสดงละครหลวงก็มีการกินเลี้ยง โดยตั้งโต๊ะเลี้ยงพระเจ้าลูกเธอบนพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท¹⁵ แล้วพระราชทานเลี้ยงพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการชั้นเสนาบดี พระยา พระหลวง ขุนและชาวต่างประเทศ พวกกงสุลและพวกมิชชันนารีอย่างละ 1 โต๊ะ เสร็จจากการกินเลี้ยงแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนสังเวद्य แล้วทรงเจิมเครื่องที่พระแท่นและทรงเจิม เทวรูป หลังจากนั้นจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับในเวลาประมาณ 5 ทุ่ม หรือ 2 ยาม (ปฤษฎางค์, 2503 : 80-81) ดังปรากฏในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน ตอนหนึ่งว่า

“การสมโภชเครื่องในท้ายพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์¹⁶ เป็นธรรมเนียมมีมาแต่เดิม แต่ครั้งเมื่อถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเสาะหาแบบอย่างการพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งมีในกฎมณเฑียรบาล มาประกอบกับธรรมเนียมใหม่ ๆ แล้วตั้งขึ้นเป็นแบบอย่างย่อ ๆ ต่อมาหลายอย่าง แต่ในการเรื่องเลี้ยงโต๊ะนี้ เกิดขึ้นด้วยการสมโภชเลี้ยงลูกขุน มีในพระราชพิธีเก่า ๆ หลายแห่ง มีการบรมราชาภิเษก เป็นต้น ทรงเห็นว่าตรงกันกับเรื่องเลี้ยงโต๊ะอย่างฝรั่ง ก็ดูเป็นการนำเล่นอยู่เพราะได้ทั้งการเก่าการใหม่ เป็นเหตุให้เกิดความสมัครสมองพร้อมมูลกัน จึงได้ทรงตั้งแบบขึ้นในวันขึ้นค่ำหนึ่ง เดือน ๕ นี้ เวลาเช้ามีการพระราชกุศลสดับปกรณ์พระบรมอัฐิ ยกไปทำที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เวลาค่ำว่างอยู่ จึงให้เชิญพระสยามเทวาธิราชซึ่งตั้งอยู่ในพระราชพิธีแล้วนั้น ออกมาตั้งที่บุษบกมุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และให้เชิญเจิวัดมุกกับทั้งเทวรูปที่หอแก้วมาตั้งด้วย ตั้งเครื่องสังเวद्यโต๊ะเงินเรียงติด ๆ กันสามโต๊ะ ที่พื้นศาลาหน้ามุขเด็จพระแท่นเป็นราชอาสน์ตรงอัมจรรย์ข้างตะวันออกมุขเหนือ แล้วกั้นฝาเพ็ญเสมอหน้าทิมคดเป็นฉากโรงละคร กั้นรอบทิมคดเป็นในโรงมีละครหลวงเล่นเรื่องต่าง ๆ คือจับต้นมีพระและนางออกจุดเทียนแล้วรำดอกไม้เงินทอง พระสองครวหนึ่ง นางสองครวหนึ่ง ต่อไปเป็นจับลิงหัวค้ำ¹⁷ เป็นอย่างทีเล่นยืมเสมอทุกปี ต่อนั้นไปบางที่เป็นพระรามเข้าสวนพิราบบ้าง เป็นนนทกบ่าง เรื่องสั้น ๆ คล้าย ๆ เรื่องเบิกโรงเปลี่ยนกันไปเป็นปี ๆ เล่นกลางแจ้ง แล้วให้ตั้งโต๊ะเลี้ยงเครื่องต้นกับ

พระเจ้าลูกเธอตั้งบนพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกษ์ เจ้านายโตะหนึ่งข้าราชการ
ผู้ใหญ่ชั้นเสนาบดีโตะหนึ่ง ชั้นพระยาและพระที่สำคัญโตะหนึ่ง หลวง
โตะหนึ่ง ขุนโตะหนึ่ง แต่โตะฝรั่งนั้นไม่แน่ เดิมก็มีโตะเดียว
เป็นโตะยาวกว่าทั้งปวงตั้งริมโรงละคร.....เวลาเมื่อทรงจุดเทียนสังเว
แล้วทรงเจิมเครื่องที่พระแท่นและทรงเจิมเทวรูปด้วย เสด็จขึ้นอยู่ใน ๕
ทุ่ม หรือ ๒ ยาม (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, อ้างแล้ว
: 218-21)

ในการบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรง
สักการบูชาและถวายเครื่องสังเวทเป็นประจำวันทุกวัน และให้พระราชพิธีบวงสรวงประจำปีขึ้นใน
วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 ซึ่งเป็นวันขึ้นปีใหม่ของทางจังหวัดของไทยแต่เดิม คือในราวเดือนเมษายนของ
ทุกปี โดยให้ประกอบพระราชพิธีบวงสรวงทำการบำเพ็ญพระราชกุศลส่งท้ายปีเก่า ซึ่งแต่ก่อน
เรียกกันว่า พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ ตอนเช้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการพระราชกุศล
สดับปกรณ์พระบรมอัฐิ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เวลาค่ำโปรดให้อัญเชิญพระสยามเทวาธิราช
ออกประดิษฐาน ณ พระที่นั่งบุษบกมาลา ณ มุขเด็จ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เพื่อทรงประกอบ
พระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช

ภายหลังในปีต่อ ๆ มาการพระราชทานเลี้ยงและการบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชในวัน
ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 มีผู้มาเข้าเฝ้าฯ ในงานน้อย ดูเป็นการชบเซาไป (ภาวนา อาตาปี, 2525 : 38)
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการสังเวทพระสยาม-
เทวาธิราชที่พระที่นั่งธรรม¹⁹เพียงอย่างเดียว และโปรดให้มีเครื่องสังเวท และละครหลวงเล่น
สมโภชดังความปรากฏใน พระราชพิธีสิบสองเดือน ตอนหนึ่งว่า

“อนึ่ง การสังเวทเทวดาซึ่งเคยมีที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
แต่ก่อนนั้น ก็โปรดให้มีตามเคยแต่ย้ายไปทำเวลาเช้าที่พระที่นั่งทรง
ธรรมในพระบรมราชวัง มีเครื่องสังเวทและละครหลวงซึ่งยังเหลืออยู่
ออกมาจุดเทียนคู่หนึ่ง แล้วต่อไปก็หาละครผู้มีบรรดาศักดิ์มาเล่นจน
ตลอดเวลากลางวัน พอต่อกันกับการเลี้ยงเวลากลางคืน การปีใหม
เป็นเสร็จกันในวันเดียวนั้น” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
อ้างแล้ว : 221)

การพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชนี้ พระมหากษัตริย์ไทยในรัชกาลต่อ ๆ มาทุกพระองค์ ก็ยังคงปฏิบัติเป็นราชประเพณีสืบมาแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี แม้ภายหลังจะได้เลิกการพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์แล้วก็ตาม แต่ก็ยังหาได้เลิกพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชไม่ (แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, 2524 : 14)

3.2. พระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้รื้อหมู่พระที่นั่งพุทธมามณเฑียร พระที่นั่งทรงธรรม และพระอภิเนาว์นิเวศน์ ที่ได้สร้างมาเมื่อครั้งสมเด็จพระบรมชนกนาถพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งโครงสร้างเป็นเสาไม้หุ้มปูนชำรุดทรุดโทรมเหลือที่จะรักษาไว้ จึงทรงโปรดฯ ให้รื้อลงหมด และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระสยามเทวาธิราชไปประดิษฐาน ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณตราบจนทุกวันนี้ (เกรียงไกร วิศวามิตร, 2541: 4) และได้มีการเปลี่ยนแปลงสถานที่ประกอบพระราชพิธีบวงสรวงด้วยเช่นกัน กล่าวคือมิได้อัญเชิญพระสยามเทวาธิราชออกประดิษฐาน เพื่อประกอบพระราชพิธีบวงสรวงที่ มุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเหมือนเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่คงบวงสรวง ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณอันเป็นที่ประดิษฐานประจำตลอดมาจนถึงปัจจุบัน (ม.ร.ว. แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, 2524 : 14) แต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้พระองค์เคยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช และสังเวทียศดา ณ พระที่นั่งไชยชุมพล²⁰ เมื่อวันที่เสาร์ขึ้น 10 ค่ำ เดือน 5 ปีมะโรง จุลศักราช 1242 (พ.ศ. 2423) แต่ในการต่อมาพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชได้ย้ายมากระทำ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณจนถึงปัจจุบัน (อุทุมพร สุนทรเวช, 2514 : 144 ; แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, 2519 : 142)

3.3. พระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชในรัชกาลปัจจุบัน

ครั้นมาถึงรัชกาลปัจจุบันในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชนี้ การบวงสรวงและพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชที่กระทำอยู่ในปัจจุบัน ให้อนุวัติตามโบราณราชประเพณีที่ทำกันมาแต่ครั้งรัชกาลก่อน ๆ การบวงสรวงและการถวายเครื่องสังเวทียศเป็นประจำ

ทุกวันได้ถูกยกเลิกไปเหลือเพียงการถวายเครื่องสังเวยในวันอังคารและวันเสาร์เท่านั้น²ซึ่งพลูลวง ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า

การบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช มีการบวงสรวงเป็นประจำ อาทิตย์ละ 2 ครั้ง คือในวันอังคารและวันเสาร์ อันเป็นข้อที่นาพิศวงอยู่ เพราะตามตำราฝ่ายโหราศาสตร์นั้น ในการกระทำมงคลทั้งปวง เช่น ขึ้นบ้านใหม่ การแต่งงาน เป็นต้น ไม่นิยมใช้วันอังคารกับวันเสาร์ ซึ่งเป็นวันของดาวฝ่ายบาปเคราะห์ ในตำราฤกษ์นั้นห้ามขาดกันทีเดียว ทำนองเดียวกับวันกาลกิณีตามตำราทักษาปกรณ์ การบวงสรวงเทวดาที่เคารพนับถือ เช่นพระสยามเทวาธิราชนั้นน่าจะถือว่าเป็นการมงคล การใช้วันอังคารและวันเสาร์จึงเป็นคติอันแปลก ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้ว คงจะมีเหตุมาจากกิจการอันเกี่ยวกับของขลัง เพื่อให้มีประสิทธิภาพทางอำนาจฤทธิยาคม ซึ่งมักนิยมใช้วันอันเป็นบาปเคราะห์ เพื่อความเข้มแข็ง ความมีอำนาจ และการสำแดงฤทธิ์อำนาจเต็มที่ตั้งปรากฏอยู่ในคัมภีร์พิชัยสงคราม ท่านกำหนดให้มีการลับอาวุธ เช่น หอก ดาบ นานาชนิด จะต้องทำการลับในวันอังคารกับวันเสาร์เท่านั้น และตามธรรมเนียมจะต้องเสกน้ำมนต์ในการใช้ลับอาวุธด้วย ก็เพื่อหวังความขลัง ความคมอันยั่งยืน การอันเกี่ยวกับอาวุธซึ่งเป็นเครื่องมืออันประหัตประหารชีวิตของผู้คน และเข้าศึกให้ล้มตายไป ท่านมิได้จัดเป็นการมงคล นับเป็นกิจกรรมฝ่ายอวมงคลโดยตรง จึงใช้วันบาปเคราะห์ คือวันอังคารกับวันเสาร์ เพื่อให้เกิดผลตามลัทธิของไสยศาสตร์โดยแท้

อันพระสยามเทวาธิราชนี้จะว่าทางฝ่ายโหราศาสตร์ท่าน คือเทพประจำดาวพฤหัสบดี ดาวพฤหัสบดีนี้ครองสีเหลือง ซึ่งได้มีอิทธิพลครอบงำถึงสีประจำของราชวงศ์จักรีแห่งประเทศไทยด้วย เช่น รัชมหาราชประจำองค์พระมหากษัตริย์ใช้สีเหลือง สายสะพายอันสูงสุดของไทยก็คือสายสะพายจักรีเป็นสายสะพายสีเหลือง จึงเห็นได้ว่าสีเหลืองของดาวพฤหัสบดีเป็นสีของราชวงศ์จักรีโดยตรง และดูจะสอดคล้องกับคติของฝ่ายโหรส่วนใหญ่ซึ่งถือกันว่าดาวพฤหัสบดีเป็น

ดาวประจำเมืองของประเทศไทย พระสยามเทวาธิราชผู้คุ้มครองเมือง ขณะเดียวกันก็คุ้มครองราชวงศ์จักรีหรือพระมหากษัตริย์ไทย ดาวพฤหัสบดีเป็นดาวฝ่ายเทวดาศุภเคราะห์ ซึ่งทางคติฝ่ายโหราศาสตร์ นับถือและยกย่องกันว่า พระพฤหัสบดีทรงเป็นเทพบิดรผู้มีฤทธิ์อำนาจเหนือกว่า บรรดาดาวเทวดาพระเคราะห์ทั้งปวง ทางฝ่ายคติเทพปกรณัม (myth) ของตะวันตกเรียกว่า เซอุส (Zeus) หรือจูปีเตอร์ (Jupiter) ส่วนเทวกำเนิดฝ่ายไทยและอินเดียถือกันว่า คือพระอินทร์ อาวุธของพระพฤหัสบดีหรือจูปีเตอร์ ก็คือสายฟ้า ส่วนอาวุธของพระอินทร์ก็คือวชิราวุธ คือสายฟ้าอันมีฤทธิ์อำนาจเหนืออาวุธทั้งปวงในโลก

การนับถือพระสยามเทวาธิราช จนต้องมีการบวงสรวงเป็นประจำสัปดาห์นั้น ก็นับถือกันในฐานะเทพผู้คุ้มครองประจำชาติซึ่งจัดว่าเป็นอาวุธที่คุ้มครองประเทศอย่างหนึ่ง จำเป็นต้องบวงสรวงให้เกิดความหลังเป็นประจำ ท่านผู้เป็นเจ้าของพิธีฝ่ายพราหมณ์ หรือไสยศาสตร์ จึงต้องใช้วันอังคารกับวันเสาร์เป็นคติถือกันว่าการปลุกเสกอาวุธจะทำเฉพาะวันอังคารกับวันเสาร์เท่านั้น ฤทธิ์อำนาจจะไม่เสื่อมถอยลงด้วยประการฉะนี้

วันอังคารกับวันเสาร์เป็นวันที่แรง ท่านถือกันว่าผู้ที่เกิดในสองวันนี้จะเป็นนักรบเก่งกล้าสามารถ ในวรรณคดีไทยเมื่อพูดถึงการเกิดทหารเอก เช่นหนุมาน หรือขุนแผน จึงกำหนดไว้เลยว่า ให้เกิดวันอังคารให้สมกับการจะเป็นนักรบ ผู้แก้ตัวกล้าต่อไปในกาลภายหน้า”
(พหลหลวง, อ้างแล้ว :22,25-28)

เครื่องบวงสรวงสังเวทที่จะถวายในวันอังคารและวันเสาร์นี้ จะถวายเวลาก่อนเพลโดยคุณพนักงานฝ่ายพระราชฐานชั้นในเป็นผู้เชิญตั้งสังเวทบูชา (เกรียงไกร วิศวามิตร, 2540: 52) ซึ่งประกอบไปด้วย

1. ข้าวสุกหนึ่งถ้วยเชิง
2. หมูหนึ่งชิ้นขึ้นใหญ่พร้อมด้วยน้ำพริกเผา

3. ปลาหนึ่งชิ้นใหญ่พร้อมด้วยน้ำจิ้ม
4. ขนมต้มแดงและขนมต้มขาว
5. ก๋วยเตี๋ยว
6. มะพร้าวอ่อนหนึ่งผล
7. ผลไม้ตามฤดูกาลอีกสองอย่าง
8. น้ำสะอาดหนึ่งถ้วย

(เกรียงไกร วิศวกรรมิตรี, 2541:4)

และการถวายเครื่องสังเวยในวันอังคารและวันเสาร์ดังกล่าวแล้วยังคงปฏิบัติสืบมาจนถึงปัจจุบัน ดังความปรากฏในจดหมายส่วนตัวของหม่อมเจ้าหญิงพิไลยเลขา ดิศกุล (พ.ศ. 2440-2528) ลงวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2514 ถึงพันโท สุจิตร์ ตุลยานนท์ ดังความตอนหนึ่งว่า

“.....ส่วนเรื่องที่ชอบอยากทราบว่ายังคงสังเวยอยู่ทุกวัน อังคารและวันเสาร์หรือเปล่านั้น ฉันได้ตามคุณท้าวโสภา เมื่อวันที่สังเวยและมีละครฉลองในปีนั้น คุณท้าวโสภาว่ายังคงสังเวยอยู่เสมอ เครื่องสังเวยนั้นทำมาจากห้องเครื่องในสวนจิตรลดาฯ”

(หม่อมเจ้าหญิงพิไลยเลขา ดิศกุล อ้างใน พลูลวง, อ้างแล้ว : 23)

ส่วนการพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาริราชประจำปีทีกระทำอยู่ในปัจจุบัน ในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 ของทุก ๆ ปีตามประเพณีนิยมว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ทางจันทรคติของไทยแต่เดิมนั้น ยังคงมีพระราชพิธีบวงสรวงทีปฏิบัติกันสืบมาแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เป็นพระราชพิธี ทีปฏิบัติกันภายในพระบรมมหาราชวังเท่านั้น และไม่ได้เป็นพระราชพิธีใหญ่โตเหมือนเช่นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พลูลวง ,อ้างแล้ว :22) ดังความในจดหมายส่วนตัวของหม่อมเจ้าหญิงพิไลยเลขา ดิศกุลทียืนยันถึงความเป็นพระราชพิธีใหญ่งานหนึ่งทีเดียวในรัชกาลที 4 ว่า

“.....ทรงเล่าไว้แต่ว่า งานขึ้นปีใหม่ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ ได้เชิญพระสยามเทวาริราชเข้าพระราชพิธีตอนเช้าด้วย และตอนหัวค่ำได้เชิญออกตั้งบุษบกมุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พร้อมกับเทวรูปในหอแก้วเสด็จออกมีพระราชทานเลี้ยงอาหารค่ำ

พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการและชาวต่างประเทศด้วยและมีละคร
ที่ลานหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทถวายทอดพระเนตร นับว่า
เป็นงานใหญ่งานหนึ่งทีเดียวในรัชกาลที่ ๔.....” (หม่อมเจ้าหญิง
พิไลยเลขา ดิศกุล, อ้างในพลุหลวง, อ้างแล้ว : 23)

สำหรับพิธีการในการพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชในรัชกาลปัจจุบันนี้ กำหนด
ไว้ในปฏิทินหลวงในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 หรือในราวเดือนเมษายนของทุกปี ในวันพระราชพิธีดัง
กล่าวจะเริ่มด้วยเจ้าหน้าที่สำนักพระราชวัง จะอัญเชิญพระสยามเทวาธิราชพร้อมด้วยเทวรูปพระ
สุรัสวดี พระอิศวร พระอุมา พระนารายณ์ทรงครุฑจากพระวิมานลงมาประดิษฐาน ณ โต๊ะสังเวค
หน้าพระวิมานและอัญเชิญเทวรูปพระอิศวรองค์ใหญ่ เจว็ดมุกพระภูมิเจ้าที่กับเจว็ดมุกรูป
เจ้ากรุงพาลี²² จากหอแก้วพระภูมิ ซึ่งถือว่าเป็นศาลพระภูมิเจ้าที่ประจำพระบรมมหาราชวังไป
ประดิษฐานสมทบ เพื่อทำพิธีบวงสรวงสังเวคพร้อมกัน ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ (ม.ร.ว.แสงสุรย์
ลดาว์ลย์, 2524 : 15, ภาวนา อาตาลี, 2525 : 39)

ในการพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 นี้ถือเป็นพระราช
กรณียกิจที่พระมหากษัตริย์ จะต้องทรงปฏิบัติ เว้นแต่ถ้าทรงมีพระราชภารกิจอย่างอื่นไม่อาจเสด็จ
พระราชดำเนินมาทรงบวงสรวงได้ก็จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชวงศ์ผู้ใหญ่มาปฏิบัติ
พระราชกรณียกิจแทนพระองค์²³ (ผู้แทนพระองค์) (สุธิกะ รอดสวัสดิ์, 2525: 24) ซึ่งพระ
ราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติในการพระราชพิธีบวงสรวง พระสยามเทวาธิราชนี้มีไม่มากนัก กล่าวคือ
เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือพระราชวงศ์องค์ใดที่โปรดให้เสด็จ ได้เสด็จพระราชดำเนิน
มาถึง และเสด็จเข้าสู่พระที่นั่งไพศาลทักษิณเรียบร้อยแล้ว ก็เสด็จไปยังโต๊ะตั้งเครื่องบวงสรวง
สังเวคพระสยามเทวาธิราชและเทวรูปสำคัญ²⁴ (มี 7 องค์ดังที่กล่าวมาแล้วคือ พระสุรัสวดี พระอุมา
พระนารายณ์ เทวรูปพระอิศวรองค์ใหญ่ เจว็ดมุกรูปพระภูมิเจ้าที่กับเจว็ดมุกพระภูมิกรุงพาลี) ต่อ
จากนั้นทรงจุดธูป เทียนทอง เทียนเงิน สักการบูชา เสร็จแล้วทรงจุดธูปหางปักลงบนเครื่องบวงสรวง
สังเวคทุกอย่าง²⁵ ที่ตั้งไว้บนโต๊ะแล้วทรงกราบ ครั้นแล้วเสด็จพระราชดำเนินออกจากพระที่นั่ง
ไพศาลทักษิณทางพระทวารด้านตะวันออกสู่พระเจดีย์ทองพระสุราลย์พิมาน ทรงจุดธูป เทียนทอง
เทียนเงิน บูชาเทวดากลางหาว และทรงจุดธูปหางปักบนเครื่องสังเวคเทวดากลางหาว แล้วทรง
คม ต่อจากนั้นเสด็จพระราชดำเนินกลับไปประทับยังพระเจดีย์ชั้นลด ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ
ขณะที่ทรงจุดธูปเทียนถวายสักการะพระสยามเทวาธิราช และทรงจุดธูปเทียนที่โต๊ะเครื่องบวงสรวง
สังเวคเทวดานั้น ชาวพนักงานประโคมฆ้องชัย สังข์ แตร ดุริยางค์ทำเพลงสาธุการ ณ ที่นั้นทรง

พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำภูศิลป์นกรมศิลป์การเริ่มการแสดงรำถวายกรก่อน เมื่อจบแล้วก็ จะแสดงละครต่อไปตามท้องเรื่องที่กำหนดไว้ เมื่อจบการแสดงแล้วพระราชทานรางวัลแก่ผู้แสดง ก็ เป็นอันเสร็จสิ้นพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช เมื่อนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ผู้แทนพระองค์) เสด็จไปทรงกราบพระสยามเทวาธิราช แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ หลังจากนั้น เมื่อรูปที่จุดปักไว้ ณ เครื่องบวงสรวงสังเวทมดดอกแล้ว เจ้าหน้าที่จึงลาถอนเครื่องบวงสรวง สังเวทแล้วอัญเชิญพระสยามเทวาธิราชกับเทวรูปสำคัญองค์อื่น ๆ (มี 7 องค์ดังที่กล่าวมาแล้วคือ พระสุรัสวดี พระอิศวร พระอุมา พระนารายณ์ เทวรูปพระอิศวรองค์ใหญ่ เจว็ดมุกุรูปพระภูมิเจ้า ที่และเจว็ดมุกุพระภูมิภุพาลี) กลับไปประดิษฐานยังพระวิมานและหอแก้วพระภูมิตามเดิม

การพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชนี้ เป็นพิธีที่จัดขึ้นในราชสำนักฝ่ายใน เป็น พิธีภายในโดยเฉพาะจึงไม่มีข้าราชการกระทรวง ทบวงและกรมต่าง ๆ เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระ บาท คงมีผู้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเฉพาะเพียงเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในการพระราชพิธีเท่านั้น แต่ในสมัยก่อนก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ อนุญาตให้สุภาพสตรีผู้อาศัยในพระบรมมหาราชวังชั้น ในออกมาดูละครบวงสรวงสังเวทพระสยามเทวาธิราช ณ ลานระหว่างพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน และพระที่นั่งไพศาลทักษิณด้านทิศตะวันตกได้ (ม.ร.ว.แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, 2524:16)

3.4. พระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช ในคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พ.ศ.2525

ในปีพุทธศักราช 2525 อันเป็นปีมหามงคลสมัยที่กรุงเทพมหานคร²⁶ มีอายุจำเริญมาครบ 200 ปี อันแสดงถึงความมั่นคงของบ้านเมืองที่ได้ผ่านพ้นภัยพิบัติต่าง ๆ มาโดยสวัสดิ์ และเป็น วาระอันประเสริฐที่ชาติไทยมีความเจริญรุ่งเรืองร่มเย็น และสงบสุขสืบมายาวนานเช่นนี้ พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดพระราชพิธี บวงสรวงพระสยามเทวาธิราชในทำัยการพระราชพิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี²⁸ และ ฉลองวัดพระศรีรัตนศาสดารามในวันที่ 1-8 เมษายน พ.ศ. 2525 โดยอนุโลมตามพระราช ประเพณีที่มีมาแต่รัชกาลก่อน ๆ ทั้งให้สอดคล้องพอเหมาะพอควรแก่การสมัยปัจจุบันโดย เพลินพิศ กำราญ (2525) และเกรียงไกร วิศวามิตร (2542) ได้เล่าถึงพระราชพิธีบวงสรวงพระ สยามเทวาธิราชในทำัยการพระราชพิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี ไว้ว่าในวาระสมโภชกรุง รัตนโกสินทร์ 200 ปี คณะกรรมการอำนวยการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ได้ขอพระราชทาน พระบรมราชานุญาตอัญเชิญพระสยามเทวาธิราช จากพระวิมานทองสามมุกในพระที่นั่งไพศาล ทักษิณมาประดิษฐาน ณ บุษบกมุขเด็จ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในการพระราชพิธีบวงสรวงพระ

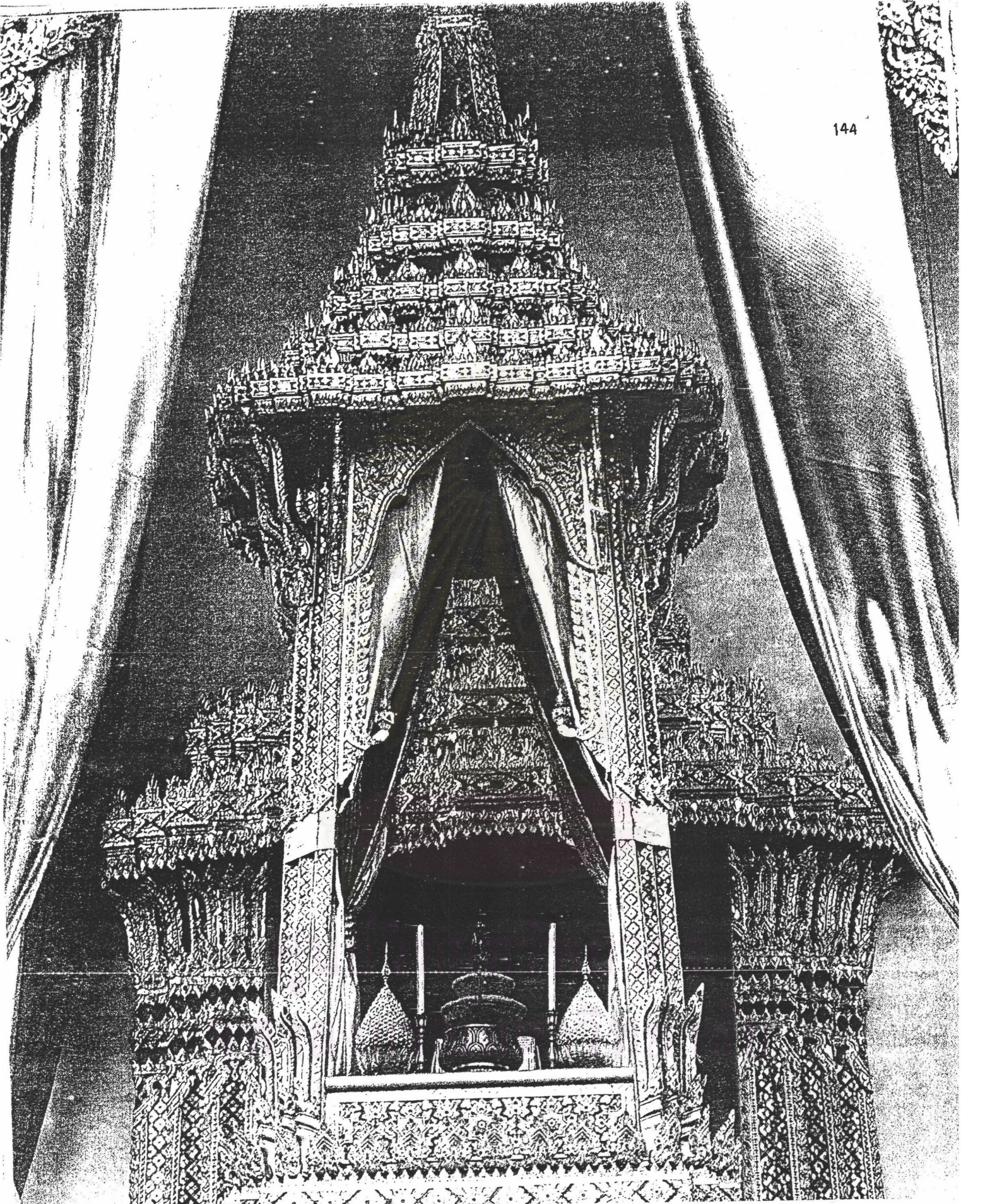
สยามเทวาริราช วันพุธ ที่ 7 เดือนเมษายน พ.ศ. 2525 เพื่อให้ประชาชนได้ถวายสักการะ ด้วยเชื่อว่าพระสยามเทวาริราชเป็น “ของสูง” (กุศิก มโนธรรม , 2520:35) เป็นเทวรูปรักษาประเทศชาติ ละเป็นปูชนียวัตถุที่ศักดิ์สิทธิ์สูงสุดที่ทรงคุ้มครองชาวไทยให้รอดพ้นจากผองภัยพิบัติทั้งปวงตลอดมา (อภิรักษ์ โปษยานนท์, 2536:96) นอกจากนี้ยังเชื่อว่าพระสยามเทวาริราชเป็นเทพยดาศักดิ์สิทธิ์ที่อภิบาลรักษาประเทศไทย (ภาวณา อาตาปี, 2525: 35) จึงได้รับการสักการบูชาในฐานะเทพผู้คุ้มครองประเทศ (สุทธิลักษณ์ อัมพันวงศ์, 2525:14-15) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังจัดการพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาริราช ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตกแต่งพระราชบัลลังก์ประดับมุก²⁹ ภายใต้นพปฎลมหาเศวตฉัตร เพื่ออัญเชิญพระแสงประจำรัชกาล เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์³⁰ ขึ้นประดิษฐานแวดล้อมด้วยต้นไม้เงินและต้นไม้ทอง หน้าพระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร ตั้งเทวรูปชื่อพระราชบันฑาธารเชิญพระแสงขรรค์พิธีและเทวรูปชื่อพระราชมูทธารเชิญหีบพระราชลัญจกร³¹ ต่อออกมาทอดเครื่องทองน้อย³² พร้อมพระแท่นทรงกราบสำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ

ที่หน้ามุขเด็จ³³ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทตกแต่งบุษบก³⁴ และมุกม่านทองสำหรับประดิษฐานพระสยามเทวาริราชตั้งพานดอกไม้ ฐาน เทียนทองและเทียนเงินไว้พร้อม (รูปภาพที่ 13)

ด้านหน้าที่ลานชั้นล่างตรงบุษบกมุขเด็จ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ยกพื้นตั้งโต๊ะปิดทองลายสลัก วางเครื่องบวงสรวงสังเวย ประกอบด้วยหัวหมู เบ็ด ไก่ กุ้ง ปู ปลา ทองหยิบ ฝอยทอง ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว มะพร้าวอ่อน กล้วยน้ำ มะม่วง ลิ่นจี เมียงส้ม บายสีต้นสามชั้น 1 คู่ ดอกไม้ ฐาน เทียนเงินและเทียนทอง

ตั้งประรำทรงไทยระหว่างศาลาคดปูลาดพรม ทอดพระราชอาสน์ และตั้งเก้าอี้สำหรับพระราชวงศ์เฝ้าและตั้งประรำข้างศาลาคดด้านตะวันออกสำหรับนายกรัชมன்றิ ประธานรัฐสภา ประธานศาลฎีกาและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เฝ้าฯ และตั้งประรำข้างศาลาคดด้านตะวันตกสำหรับศิลปินกรมศิลปากรและชาวพนักงานประโคมพิณ ที่ลานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้านตะวันตกตั้งประรำสำหรับข้าราชการเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

วันพุธที่ 7 เมษายน 2525 เวลาประมาณ 7 นาฬิกา เจ้าหน้าที่กองพระราชพิธี สำนักพระราชวังอัญเชิญพระสยามเทวาริราชออกประดิษฐานที่โต๊ะหมู่ ณ บุษบกมุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตั้งเครื่องบูชาบวงสรวงและอัญเชิญเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ พระแสงราชศาสตราวุธสำคัญประจำรัชกาล ประดิษฐานที่แท่นราชบัลลังก์ภายใต้พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร³⁵ ในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตกแต่งต้นไม้เงินและต้นไม้ทองไว้พร้อม

รูปภาพ 13 พระสยามเทวาธิราชบนมณฑปมณฑลเศวตฉัตร พระที่นั่งอภิศมทาศรีปราสาท
 ในการพระราชพิธีสมโภชพระสยามเทวาธิราช ในคราว
 สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี พ.ศ. 2525

การพระราชพิธีอัญเชิญพระสยามเทวาธิราชนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงราชเลขาธิการ นายแก้วขวัญ วัชโรทัย ซึ่งดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะ นั้น ปฏิบัติหน้าที่กรมวังผู้ใหญ่อัญเชิญพระสยามเทวาธิราชจากพระวิมานในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ออกประดิษฐานเหนือพานประดับดอกไม้สดสองชั้นบนพระเสลี่ยงกง³⁶ เจ้าพนักงาน พิธีสองคู่หามพระเสลี่ยงกง หน้าหลังกางกั้นด้วยสัปทน³⁷ มีนายทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์หนึ่ง คู่ เชิญ พานพุ่มดอกไม้ทองข้างขวา และเชิญพานพุ่มดอกไม้เงินข้างซ้าย มีพระตำรวจหลวง รักษาพระองค์หนึ่งคู่ กับทหารมหาดเล็กห้านาย แห่นำเป็นกระบวนยาดรา จากประตูสนามราชกิจ ไปตามถนนเลี้ยวซ้ายเข้าสู่ถนนอมรวิถี ตรงไปพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท อัญเชิญพระสยามเทวาธิราชที่ประดิษฐานเหนือพานประดับดอกไม้สดสองชั้นจากพระเสลี่ยงกง ออกประดิษฐาน ณ พระที่นั่งบุษบกมาลามหาพิมาน หน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในเวลา 10.00 นาฬิกา (และให้อัญเชิญพระสยามเทวาธิราช กลับประดิษฐาน ณ พระวิมานในพระมหามณเฑียรในตอนเวลา 16.00 นาฬิกาทุกวัน โดยกระบวนแห่เช่นเดียวกับตอนเช้า)

ในเวลา 10 นาฬิกา 30 นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องแบบปกติขาว ทหารบก สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงฉลองพระองค์สีเหลือง พระภุชญาอำมรดมมีสี เขียว เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามกุฎราชกุมาร สมเด็จพระ เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์อัครราช กุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้า ฟ้ามหาวชิราลงกรณสยามกุฎราชกุมาร และเรืออากาศโท วีระยุทธ ดิษยศริน พระสวามีใน สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์อัครราชกุมารี ไปยังพระบรมมหาราชวัง เข้าทาง ประตูวิเศษไชยศรี ประตูพิมานไชยศรี กองทหารรักษาการเป่าแตร บรรเลงเพลงถวายความ เคารพ เทียบรถยนต์พระที่นั่งที่ประตูกำแพงแก้ว พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ข้างพระที่นั่งราชก รัตนยสภา เสด็จขึ้นทางบันไดมุขกระสัน พระที่นั่งพิมานรัตยา ออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระ บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อย บูชาเทพยदारักษานพปฎล มหาเศวตฉัตร เครื่องราชกกุธภัณฑ์ ทรงกราบ แล้วเสด็จพระราช ดำเนินไปที่มุขเด็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นสู่มุขเด็จ ทรงจุดเทียนทอง เทียนเงิน ธูป และทรงปักธูปที่เครื่องบวงสรวงคาวหวาน แล้วทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อย ทรงกราบสักการะ บวงสรวงพระสยามเทวาธิราช ขณะนั้นชาวพนักงานประโคมฆ้องชัย สังข์ แตร ดุริยางค์ แล้ว ประทับพระราชอาสน์ที่ประรำพิธี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายภาวาส บุนนาค รองราช

เลขาธิการในขณะนั้น อ่านประกาศบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช ก่อนอ่านกราบบังคมทูลว่า
 “ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม “ ชาวพนักงานประโคมฆ้องชัย สังข์ แตร
 ดุริยางค์ จบแล้วจึงอ่าน

คำประกาศในพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช³⁸

วันพุธที่ 7 เมษายน พุทธศักราช 2525

สรวมชีพข้าพระพุทธเจ้าผู้รับพระบรมราชโองการ ขอพระราชทานกล่าวประกาศ แก่
 บรรดาผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ มณฑลพระราชพิธี และประชาราษฎร์ผู้สมัครภักดีในชาติ
 ศาสนา พระมหากษัตริย์ให้ทราบทั่วหน้า

มีพระราชดำริปรารภในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร
 ว่า สยามรัฐราชอาณาจักรนี้ต้องประสบเหตุการณ์อันร้ายแรงร้าย เกือบจะเป็นอันตรายถึงเสียอิสรภาพ
 หลายครั้งหลายหน แต่ก็กลับคลี่คลายให้รอดพ้นมาได้เห็นเป็นอัศจรรย์ เชื่อว่าจะต้องมีมหิทธิเทพ
 คอยคุ้มครองป้องกันอยู่เบื้องนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐ์หล่อรูปเทพยดา อันทรง
 ขนานนามว่าพระสยามเทวาธิราช ขึ้นไว้สำหรับทรงสักการะ ด้วยทรงพระราชศรัทธาปลาทะใน
 เทวาภินิหาร และโปรดให้ถวายเครื่องสังเวยเป็นประจำมาตลอดรัชกาลมิได้ขาด

สมเด็จพระมหากษัตริย์ราชในรัชกาลต่อ ๆ มา ก็ทรงปฏิบัติบูชาและสังเวยบวงสรวง
 เป็นราชประเพณี เพื่อความพิพัฒน์สวัสดิ์ของบ้านเมืองและประชาชน เป็นเหตุบันดาลให้รอดพ้น
 อันตรายนา ๆ มาทุกยุคทุกสมัย ไม่มีอันต้องประสบพิบัติภัยเหมือนประเทศใกล้เคียงทั้งปวง

บัดนี้พระมหานครกรุงเทพมีอายุจำเริญยาวยืนมาครบสองศตวรรษ ประชาชาติไทยพร้อม
 กันจัดงานเฉลิมสมโภชขึ้นทั่วราชอาณาจักร เพื่อสำแดงความสามัคคีในประชาชาติ ในสมเด็จพระ
 พระมหากษัตริย์ราชและบุพการี โดยกตัญญูตเวทีและความปรารถนาดีเต็มดวงใจ

สมัยมงคลอุดมไทยเช่นนี้ เป็นวาระอันควรที่จะประกอบการบูชาบวงสรวงแต่เทวาธิเทพทั้ง
 ปวงซึ่งรักษาแผ่นดินไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระ
 ราชพิธี เป็นส่วนเทวดาพลี ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท โปรดให้เชิญรูปพระสยามเทวาธิราชออก
 ประดิษฐาน ณ มุขเด็จ ภายในบุษบกพิฆาน เสด็จพระราชดำเนินมาทรงสักการะและถวายเครื่อง
 สังเวยบวงสรวง ท่ามกลางสันนิบาตแห่งพระราชวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาททุกกระทรวงซึ่ง
 เฝ้าอยู่โดยอนุกรม แล้วมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแก่เทพยดาอัญเชิญสยาม
 วิจิตรเทวามาประสาทพรไทย

ขอเทพไทยจงรับสรรพพิบูชา ซึ่งทรงพระราชศรัทธาจำนงถวาย ขอเทพเจ้าทั้งหลายมี
 กมลกลอปรด้วยเมตตา ช่วยกันคุ้มครองรักษาพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

มหิตลาคิเบศรรามาคิบัติ จักรีนถบดินทร สยามมินทรราชิราช บรมนาถบพิตร ให้ทรงเจริญใน
สิริราชสมบัติ ชัชวาลด้วยพระราชคักดาติเรกยศ ปราบกฏแผ่ไปในประเทศนานา ปราบจากสรรพ
ภัยพยาธิทุกข์ เสวยไอศวรรยศที่หมายชนมสวัสดิ์ จำริญจำรัสด้วยพระมหากฤษณาธิคุณอดุลยฤทธิ์
พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระบรมราชโอรสธิดาทุกพระ
องค์

ขออำนาจแห่งเทพดาผู้ทรงมหเศวรงค์ดี ซึ่งอภิรักษ์พระมหานครราชธานี มีพระสยาม
เทวาริราชเป็นต้น จงยังหมู่เสนาพลนิกายให้สามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มั่นคงในสวามิภักดี
เป็นกำลังพิทักษ์รักษาแผ่นดินให้ราบคาบ มีสุรภาพกล้าหาญในการสู้ศึกศัตรู เชิดชูความเป็น
เอกราชให้ยืนยง ยังหมู่พระราชวงศ์เสวกามาตย์ราชบริพารให้พร้อมพรักสมัคครสมานโดยสมานฉันท์
ช่วยกันปฏิบัติพระราชกิจ ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตกตัญญู เป็นกำลังค้ำชูพระราชอาณาจักรให้
เจริญมั่น ยังสรรพอุปัทวอย่าให้บังเกิดมีแก่ประชาชน ยังฝนให้สมบูรณ์ตามฤดูกาล เกื้อกูลแก่
สรรพธัญญาหารพืชผลพฤษาลดาชาติ ยังเหล่าสัตว์จตุบาทให้ปราศจากโรคอันตราย
บังเกิดสืบพืชพรรณเจริญแพร่หลายเป็นอุปการแก่มนุษยนิกร ยังพระมหานครให้บริบูรณ์ด้วย
โภคสมบัติ อันไหลหลังถึงมามีรัฐแต่ทั่วทิศานุทิศ ขอทวยเทพจงประสิทธิ์ศุภมณูผล โดยนัย
ที่จงจิตอธิษฐานเทอญ

นายภาวส บุนนาค รองราชเลขาธิการในขณะนั้น อ่านประกาศบวงสรวงจบ กราบ
บังคมทูลว่า “ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ “ ชาวพนักงานประโคมฆ้องชัย สังข์ แตร
ดุริยางค์ จบแล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เบิกนาฏศิลป์ กรมศิลปากร รำดอกไม้ทองและดอกไม้
เงิน ถวายแต่พระสยามเทวาริราช

เมื่อนาฏศิลป์ กรมศิลปากร รำถวายสักการบูชาพระสยามเทวาริราชแล้ว พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ไปทรงกราบที่หน้าโต๊ะ
เครื่องบวงสรวงสังเวย แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ
เสด็จฯ ไปประทับรถยนต์พระที่นั่งที่ประตูกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พร้อมด้วยสมเด็จพระ
พระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์อัครราชกุมารี พระเจ้า
วรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหา
วชิราลงกรณ สยามกุฎราชกุมาร และเรืออากาศโท วีระยุทธ ดิษยะศริน พระสวามีในสมเด็จพระ
เจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ดุริยางค์บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี
ทหารกองรักษาการณ์หน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาททำเพลงถวายความเคารพ เสด็จพระราช

ดำเนินกลับ ต่อจากนั้นพระบรมวงศานุวงศ์ องคมนตรี นายกรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรี
ประธาน รัฐสภาพร้อมด้วยคณะและข้าราชการทุกกระทรวงที่มาเข้าเฝ้าฯ เข้ากราบถวายสักการะ
พระ สยามเทวอิราช

อนึ่งในวันนี้ (7 เมษายน พ.ศ. 2525) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้ประชาชนเข้าถวายสักการะพระสยามเทวอิราชได้
หลังจากเสด็จ ฯ กลับแล้วจนถึงเวลา 16.00 นาฬิกา และวันต่อไปตั้งแต่วันที่ 8 เมษายน ถึงวันที่
21 เมษายน พ.ศ. 2525 เวลา 10.00 นาฬิกา ถึงเวลา 16.00 นาฬิกา แต่งกายตามประเพณี
สุภาพนิยม

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราช
ทานพระบรมราชานุญาตให้ประชาชนเข้าถวายสักการะพระสยามเทวอิราช นับเป็นพระมหา
กรุณาธิคุณอย่างยิ่ง เพราะตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระสยามเทวอิราชขึ้น ไม่เคยปรากฏว่าได้ัญเชิญออกมาประดิษฐานให้
ประชาชนถวายสักการะ ในครั้งนี้ประชาชนจึงมาคอยถวายสักการะตั้งแต่เวลา 06.00 นาฬิกา

เมื่อครบกำหนดวันัญเชิญพระสยามเทวอิราชกลับประดิษฐาน ณ พระวิมานตามเดิมนั้น
ยังมีประชาชนอีกเป็นจำนวนมาก มารอเข้าถวายสักการะพระสยามเทวอิราช ดังนั้นเพื่อให้
ประชาชนทุกหมู่เหล่าสมความปรารถนาที่จะได้ถวายสักการะได้อย่างทั่วถึง พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขยายเวลาออกไปจนถึงวันที่ 30
เมษายน พ.ศ. 2525 ซึ่งในการนี้มีผู้เข้าถวายสักการะกันอย่างเนืองแน่นทุกวัน เพราะเป็นครั้งแรก
ที่ประชาชนมีโอกาสได้เข้าถวายสักการะเฉพาะพระพักตร์เช่นนี้ (รูปภาพที่ 14)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ 14 ภาพบางส่วนจากพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช
ในการพระราชพิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี พ.ศ. 2525

เชิงอรรถเสริมความบทที่ 3

¹ตรุษจีนเป็นเทศกาลที่จัดว่าสำคัญที่สุดตามประเพณีของชาวจีน คำว่า “ตรุษ” มีความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานว่าเทศกาลเนื่องในวันสิ้นปี ตรุษจีนจึงหมายถึงเทศกาลเนื่องในวันสิ้นปีของชาวจีน (เจือ สตะเวทิน, 2516:16; สมศรี เขียมธรรม, 2539:53) ตรุษจีนมาจากคำภาษาจีนว่า “ชุนเจี๋ยหรือชุงเจ๋ (chunjie)” หมายถึงเทศกาลฤดูใบไม้ผลิเพราะสังคมจีนเป็นสังคมเกษตรกรรมมาแต่โบราณ เมื่อหมดฤดูหนาวที่ทำการเพาะปลูกไม่ได้ มาเข้าฤดูใบไม้ผลิที่อากาศดี ชาวจีนจะเริ่มต้นเพาะปลูก จึงเกิดพิธีวงสรวงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เทพยดา เช่นไหว้บรรพบุรุษให้ช่วยในการทำนาทำสวนให้ได้ผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ (จิตรา กอนันทเกียรติ, 2539: 33-34; ศิริเพชร ทฤษฎาวดี, 2542: 84) ตามคติจีนได้กำหนดให้ตรุษจีนหรือวันขึ้นปีใหม่ของจีนเริ่มตั้งแต่วันที่ 29,30 ของเดือนสิบสองถึงวันที่หนึ่งของเดือนอ้ายตามหลักจันทรคติของจีน ซึ่งมีอยู่ระหว่างเดือนยี่ไปจนถึงเดือนสามของไทย หรือถ้าจะนับเดือนทางสุริยคติก็ตกราวปลายเดือนมกราคมหรือต้นเดือนกุมภาพันธ์ เมื่อเทศกาลตรุษจีนมาถึง สมาชิกในครอบครัวไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็ตามทุกคนจะพยายามกลับมาอยู่พร้อมกันและร่วมรับประทานอาหารกันในวันรุ่งขึ้นซึ่งถือเป็นวันปีใหม่ เทศกาลปีใหม่ของจีนจึงค่อนข้างเป็นเรื่องเฉพาะในครอบครัวมากกว่าที่จะเกี่ยวข้องกับชุมชน ไม่มีตัวแทนทางศาสนามีแต่การเช่นไหว้เจ้าและเช่นไหว้บรรพบุรุษเท่านั้น กิจกรรมที่สำคัญและเป็นการเริ่มต้นเทศกาลปีใหม่ของชาวจีนก็คือ การปิดกวาดทำความสะอาดบ้านเรือนของตน ส่วนมากจะเป็นสัปดาห์สุดท้ายก่อนสิ้นปี เมื่อทำความสะอาดเรียบร้อยแล้วจะมีการจัดเตรียมอาหารสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่จะต้องใช้ในวันปีใหม่ ครั้นถึงวันตรุษจีนซึ่งแบ่งออกเป็น 3 วันคือ วันแรกเป็นวันจ่ายของ วันที่สองเป็นวันไหว้เจ้า ไหว้บรรพบุรุษที่ห่างไกลออกไปซึ่งรวมถึงญาติที่อยู่ในตระกูลเดียวกันด้วย การไหว้ทั้งสามแบบจะไหว้คนละเวลากัน เริ่มต้นไหว้เจ้าเวลาเช้ามีด ไหว้บรรพบุรุษใกล้ชิดตอนสาย ไหว้บรรพบุรุษที่เป็นญาติ ตอนบ่าย ส่วนวันที่สามคือวันขึ้นปีใหม่จะเป็นวันที่ไม่มีการทำงานใด ๆ แต่จะออกไปเยี่ยมเยียนญาติมิตรพวกผู้ใหญ่มักจะเตรียมอั่งเปาหรือซองกระดาษแดงบรรจุเงินไว้ให้ลูกหลานหรือผู้ที่มาเยี่ยมเยียน ทุกคนจะทำแต่สิ่งดีงาม แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าสีล้วนต่าง ๆ พุดจาไฟเพราะอ่อนหวาน ไม่ทำสิ่งที่เป็นอัปมงคลและไม่จับไม่กวาด ในเทศกาลตรุษจีนนี้ชาวจีนเชื่อว่าก่อนถึงวันขึ้นปีใหม่หนึ่งสัปดาห์ชาวจีนจะทำพิธีส่งเจ้าชุน (TsaoChun) เจ้าแห่งครอบครัว (เจือ สตะเวทิน, อ้างแล้ว: 16) เสด็จสู่สวรรค์เพื่อรายงานความประพฤติของครอบครัวนั้น ๆ ต่อเง็กเซียนฮ่องเต้ เมื่อครบเจ็ดวันคือในวันปีใหม่จะมีการทำพิธีรับเจ้าแห่งครัวหรือเจ้าเตากลั้บสู่บ้าน ดังนั้นในคืนวันส่งท้ายปีเก่าคือวันที่สองหรือวันไหว้เจ้า สมาชิกในครอบครัวจะคอยต้อนรับเจ้าครัว ประตูบ้านจะปิดสนิทและมีกระดาษสีแดงพร้อมคำอวยพรคาดติดไว้ชั้นหนึ่ง เมื่อถึงเวลาประมาณ

ดีสี่หรือดีห้าของวันใหม่ ประตูก็จะถูกเปิด กระดาษแดงที่ปิดไว้จะขาดออกเป็นเครื่องหมายแห่งการต้อนรับให้ปีใหม่เข้ามา ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวจะทำพิธีต้อนรับเจ้าครวที่กลับจากสวรรค์และจุดประทัดเพื่อขับไล่ความชั่วร้ายต่าง ๆ ให้ออกจากบ้าน หรือจุดประทัดที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในบ้านให้หนีไป เพราะเชื่อกันว่ามีเงินกลั้วไฟและกลั้วเสียงประทัด พอเห็นไฟหรือได้ยินเสียงเบรียงป้างเข้าก็พากันหลบหนีไปหมด (ประยงค์ อนันทวงศ์, 2525:17) ในการส่งเจ้าครวขึ้นสวรรค์นั้นจะต้องเตรียมอาหารสำหรับเซ่นเจ้าด้วยมักเป็นอาหารที่มีรสหวานและเหนียว ด้วยความเชื่อว่เมื่อเจ้าครวเสวยอาหารหวานๆเข้าไปแล้วจะได้ไปรายงานแต่เรื่องที่ดีด้วยถ้อยคำไพเราะหวานหูจึงเขียนฮ่องเต้ ส่วนความเหนียวก็เพื่อปิดปากเจ้าเตาให้อ้าไม่สะดวก จะได้ไม่พูดมากนั่นเอง ดังนั้นขนมเซ่งจึงเป็นขนมประจำเทศกาลนี้เสมอ (ประยงค์ อนันทวงศ์, อ้างแล้ว;15)

ส่วนประกอบของอาหารทุกอย่างที่จัดทำขึ้นในเทศกาลตรุษจีนนี้ ล้วนแต่เป็นสัญลักษณ์ และมีความหมายที่ดีงามแทบทั้งสิ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัวในการเริ่มต้นการดำเนินชีวิตตลอดปีใหม่เช่น ผัดปลิงทะเลเป็นสัญลักษณ์แห่งความมีฐานะดี บะหมี่ผัดกับเห็ดหอมหมายถึงการมีอายุยืนยาวและมีสุขภาพดี ผัดผักเจ็ดอย่างอันเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งมงคลทั้งเจ็ดคือ ต้นกระเทียมแปลว่ามีเงินทองเพิ่มพูน เกาฮะ กินแล้วคนจะรักจะชอบ ปวยเล้งหมายถึงความสดชื่นกระฉับกระเฉง ขึ้นช่ายหมายถึงมีสุขภาพดี ไชเท้าหมายถึงมีโชคลาภ ตัวช่ายแปลว่าความยิ่งใหญ่ และคะน้าลู้ยหมายถึงความสามัคคี เป็นต้น ส่วนอาหารไหว้เจ้าประกอบด้วยเนื้อสัตว์สามประเภท คือ หมู เป็ดและไก่ เรียกว่าซาแซ หรืออาจจัดเป็นชุดใหญ่เรียกว่า ไหง่วแซเป็นอาหารห้าอย่าง เพิ่มปลาหมึกแห้งและห่านต้ม ส่วนอาหารที่ใช้เช่นไหว้บรรพบุรุษนั้นจัดเป็นอาหารคาวหวานและมีผลไม้เพิ่มเป็นพิเศษ อาหารส่วนนี้จะแบ่งเป็นอาหารร่วมรับประทานกันภายในครอบครัวด้วย (จิตรา กอนันทเกียรติ ; 2539: 32-53; สมศรี เขียมธรรม, 2539: 53-56)

สำหรับประเทศไทยนั้นความผูกพันระหว่างคนไทยกับคนจีนมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย บรรพบุรุษของชาวจีนที่อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระมหากษัตริย์ไทยทุกยุคทุกสมัย จะได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อและประเพณีของตนได้โดยเสรี เมื่อเวลาผ่านไปหลายศตวรรษจึงเกิดการผสมผสานทางชาติพันธุ์และทางวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ตรุษจีนจึงได้เกิดขึ้นในราชสำนักไทยเป็นครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียกว่า การพระราชกุศลเลี้ยงพระตรุษจีน (ประยงค์ อนันทวงศ์, 2525: 24)

² พระราชกฤษฎีกาต่างกับพระราชพิธีทั่ว ๆ ไป คือ

พระราชกฤษฎีกา	พระราชพิธี
1 พระราชกฤษฎีกามักเป็นเรื่องส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ เช่น พระราชกฤษฎีกาลงความเห็นจำนำพระราชอำนาจ	1 พระราชพิธีมักสืบเนื่องมาแต่พระราชพิธีในสมัยโบราณ เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ
2 พระราชกฤษฎีกามักมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธภาพกับศาสนา	2 พระราชพิธีมักกำหนดไว้ในกฎหมายเทียบบาลว่าด้วยขัตติยราชประเพณี
3 พระราชกฤษฎีกามักมีขึ้นเพื่อเป็นเครื่องแสดงให้ข้าราชการบริพารมวลหมู่ประชาชนและชาวต่างประเทศที่มาพึ่งพระบรมโพธิสมภารได้เห็นและชื่นชมในพระจริยาวัตรอันดีงามขององค์พระมหากษัตริย์ที่ทรงถือเป็นข้อปฏิบัติต่อศาสนาต่าง ๆ	3 พระราชพิธีมักมีขึ้นเพื่อรักษาไว้ซึ่งแบบอย่างแห่งโบราณขัตติยราชประเพณี

ที่มา : ปรับจาก ปฤษฎางค์ ราชพิธีกษัตริย์โบราณ (กรุงเทพฯ : เขษมบรรณกิจ) 2503 : 83

³ เป็นทรงมณฑปขง้อม ส่างหน

ศาลต่างประเทศถก	เกียรติสร้าง
ท่าตำหนักน้ำยล	ชอมช่อ สมฤา
ราชวรดิษฐ์ให้อ่าง	เอือกภิธานฯ
ชล้งคพิมานมิ่งแมน	ชลาลัย สรวงฤา
ทิพยสถานเทพยสถิตย	เถือกน้ำ
อนงค์ในราชกจิวินิจ	ฉัยเชิด เจเนียนเอย
สระก่อเขื่อนล้อมลำ	แหล่งสนานฯ

(มหามกุฏราชคุณานุสรณ์)

ตำหนักแพแปลว่า ตำหนักที่ตั้งอยู่บนแพ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539: 347) ตำหนักแพเป็นคำใหม่ไม่ใช่คำโบราณ คำโบราณเรียกตำหนักแพอีกอย่างหนึ่งว่า พระฉนวนน้ำ(ศาลาท่าน้ำ) ประจำทำพระราชวังหลวงหรือพระราชวังบวรสถานมงคลซึ่ง เป็นท่าที่ประทับเรือพระที่นั่งของพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ ๆ หรือพระมหาอุปราชแต่ก่อน ๆ หรือพระตำหนักน้ำ หรือพลับพลาหน้า (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2512: 39-55)

ตำหนักแพนั้นอยู่ทางด้านตะวันตกนอกกำแพงพระบรมมหาราชวังด้านติดลำน้ำเจ้าพระยาเดิมเป็นตำหนักปักเสาลงในน้ำ หรือเป็นตำหนักปลูกลงในน้ำทอดคาน หรือทอดกระดานเหมือนอย่างเรือนแพ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เรือพระตำหนักน้ำลงเสียแล้วลงเชื่อนกที่เสมอระดับพื้นดินและสร้างพระที่นั่งขึ้นหมู่หนึ่ง พระที่นั่งองค์กลางเป็นพลับพลาสูงพระราชทานนามว่า “พระที่นั่งขลุ่ยพิमान” ด้านตะวันออกของพระที่นั่งองค์นี้สร้างพลับพลาพระราชทานนามว่า “พระที่นั่งทิพยสถานเทพยสถิตย์” ทางด้านเหนือสร้างเป็นห้องพระโรงฝ่ายหน้าพระราชทานนามว่า “พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย” ทางด้านใต้ก็เหมือนองค์ข้างเหนือสำหรับเป็นที่พักฝ่ายใน พระราชทานนามว่า “พระที่นั่งอนงค์ในสราญรมย์” ตรงหน้าพระที่นั่งขลุ่ยพิमानก่อเชื่อนเป็นที่สูง ก่อกำแพงเป็นบริเวณทั้งสามด้าน มีป้อมริมน้ำปลายแนวกำแพงสองป้อม ด้านเหนือพระราชทานนามว่า “ป้อมพรหมอำนาจศิลป์” ด้านใต้พระราชทานนามว่า “ป้อมอินทร์อำนาจศร”

ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระที่นั่งส่วนใหญ่ชำรุด จึงโปรดให้รักษาไว้แต่พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย นอกนั้นให้รื้อปรับที่ทำสนามเพื่อขยายเชื่อนออกไปข้างหน้า เป็นท่าเสด็จลงเรือพระราชทานนามว่า “ท่าราชวรดิฐ” หรือที่เรียกกันภาษาชาวบ้านว่า “ตำหนักแพ” ถัดจากข้างเหนือขึ้นไปให้ทำท่าสำหรับข้าราชการอีกท่าหนึ่ง โปรดพระราชทานชื่อให้เรียกกันทั่วไปว่า “ท่านิเวศน์วรดิฐ” หรือ “ท่าขุนนาง” อีกด้วย (อุทุมพร สุนทรเวช, 2514: 224-225; สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี, 2537:144)

⁴ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระราชหฤทัยและเชี่ยวชาญการส่งเรือสินค้าไปค้าขายยังต่างประเทศ และทรงประสบผลสำเร็จอย่างดียิ่งมาตั้งแต่ครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ จนสมเด็จพระบรมชนกนาถพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงสัพยอกพระองค์ว่าเป็น “เจ้าสัว” (Millionnaire) คือร่ำรวยมีทรัพย์ดุจเศรษฐี แต่พระราชทรัพย์ที่พระองค์ค้าขายได้มานั้น หาได้ทรงนำมาเป็นการสว่นพระองค์ไม่แต่กลับเป็นเงินคงคลังใส่ “ถุงแดง” ไว้พร้อมกับรับสั่งว่า “เก็บเอาไว้ให้ลูกหลานกูบ้านกูเมือง”

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ จึงทรงสนับสนุนการค้ากับต่างประเทศมากขึ้นโดยเฉพาะกับประเทศจีนโดยโปรดเกล้าฯ ให้ต่อเรือกำปั่นเพื่อใช้ในการค้าขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก ทรงมีเรือกำปั่นพาณิชย์ประมาณ 11-13 ลำ รายได้จากการค้าสำเภานี้เป็น

รายได้หลักของแผ่นดินที่สำคัญยิ่งประเภทหนึ่ง นอกจากนี้รายได้ของแผ่นดินที่ได้จากการค้าขายกับต่างประเทศยังให้ผลประโยชน์จากภาษีอีกหลายอย่างเช่น ภาษีเบิกร่อง ภาษีขาออกและการค้าแบบผูกขาดของพระคลัง

การแต่งสำเภอกออกไปค้าขายกับต่างประเทศจนได้รับสมญาว่า “เจ้าสัว” นั้นสะท้อนให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีพระสหายเป็นชาวจีนมากมายและโดยขนบธรรมเนียมโบราณพอถึงวันตรุษวันสารท พระสหายเหล่านี้จะนำเครื่องราชบรรณาการมาถวายเป็นของกำนัลซึ่งเมื่อรวมกันเข้าก็มีจำนวนมากมายในส่วนที่เป็นเครื่องประกอบอาหารก็มีมากและจะเน่าเสียถ้าใช้ไม่ทัน พระองค์จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ใส่เข้าโรงครัวปรุงเป็นอาหารแล้วนิมนต์พระสงฆ์เข้ามาฉัน กลายเป็นประเพณีเลี้ยงพระตรุษจีนนับเนื่องเป็นหนึ่งในพระราชพิธีสิบสองเดือนด้วย (สมภพ ภิรมย์, 2525:6 ; แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2540:150-153)

⁵ พระเต้า(ทักษิณทก แปลว่าที่กรวดน้ำ (กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในสาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เล่ม 4 :188) ดังนั้น ทรงพระเต้า(ทักษิณทก หรือทรงหลั่งน้ำทักษิณทก จึงแปลว่าการตรวจน้ำอุทิศส่วนกุศล (อุทุมพร สุนทรเวช, 2514:171) ส่วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 (2539 :390-39) ให้ความหมายทักษิณทก (นาม) ว่าน้ำที่หลั่งในเวลาทำทาน เพื่ออุทิศผลให้แก่ผู้ตาย หรือน้ำที่หลั่งลงเป็นการแสดงว่ามอบให้เป็นสิทธิ์ขาด หรือแปลว่าน้ำกรวด หรือน้ำที่ใช้แทนสิ่งของที่ให้ ซึ่งมีขนาดใหญ่โต หรือไม่มีรูปที่จะหยิบยกให้ได้ เช่น วัด ศาลา หรือบุญกุศล เป็นต้น เมื่อเป็นชื่อของพระเต้า เรียกย่อว่าพระเต้าทักษิณทก ส่วนแสงสุริย์ (2506:15) ให้ความหมายพระเต้าทักษิณทกว่าเป็นขันสำหรับกรวดน้ำเพื่ออุทิศส่วนกุศล พระราชทานเป็นธรรมพลี เป็นของทำด้วยทองคำลงยาหรือนาค มีขันพานรอง และเต้าสำหรับบรรจุน้ำที่ทรงหลั่ง

⁶ ในประเทศไทยของเรานั้น ขนมจีนหรือขนมเส้นแบ่งสุกย่อยมเป็นที่รู้จักมักคุ้นและชอบรับประทานกันแพร่หลายจนกลายเป็นอาหารประจำชาติไทยชนิดหนึ่งไปแล้ว และดูเหมือนขนมจีนนี้จะเป็นที่รู้จักแพร่หลายในประเทศเพื่อนบ้านของเราด้วย เช่น ลาว เขมร พม่า มาเลเซีย อินโดนีเซีย เป็นต้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2539 : 125) ได้ให้ความหมายของขนมจีนไว้ว่า อาหารชนิดหนึ่ง ทำด้วยแป้งเป็นเส้นกลม ๆ คล้ายเส้นหมี่ กินกับน้ำยา น้ำพริก เป็นต้น ส.พลายน้อย (อ้างใน อติเรก(นามแฝง), 2509 : 50) ได้สันนิษฐานว่าไทยเรารับขนมจีนมาจากมอญ โดยอธิบายวิธีการทำเส้นขนมจีนของมอญไว้ว่า เขาเอาข้าวสารเจ้า แขน้ำไว้คั้นหนึ่ง แล้วเอาไปไม่ด้วยหินโม่ ใช้ผ้าบาง ๆ รับแป้งปนน้ำที่ออกมาจากหินโม่เพื่อให้น้ำสะเด็ด เมื่อเห็นได้ปริมาณพอสมควรก็รวบผ้าผูกเป็นก้อนกลม ๆ เสียทีหนึ่ง ก้อนหนึ่ง ๆ โดประมาณมะพร้าวปอก

เปลือก ไข่ของนกที่ทับห่อแป้งนั้นอีกทีหนึ่ง เพื่อช่วยให้น้ำสะอาดเร็ว เมื่อแป้งหมดน้ำแล้วก็เอาก้อนแป้ง ใส่สาแหรกหย่อนลงต้มในน้ำเดือดให้สุก พวกมอญพอเห็นแป้งสุกได้ที่ ตอนนั้นเองเขาจึงร้องบอกกันว่า “จิน” ซึ่งหมายความว่า แป้งนั้นสุกแล้วยกขึ้นได้ ก้อนแป้งที่ต้มสุกตอนนี้ เขาเอาใส่ครกโขลกทั้งร่อนๆ อย่างนั้นเองอีกที เพื่อให้แป้งส่วนที่อยู่กลางก้อนซึ่งอาจจะยังไม่สุกดีคละคล้ำเข้ากันทั่วและเหนียวหนืดแล้ว เอาไปใส่กระบอกรีดทำเส้นโรยลงกระทะน้ำเดือดอีกครั้งหนึ่ง พอสุกดีก็ช้อนใส่ลงในน้ำเย็นแล้วจับกระหมวดเป็นลูกๆ อย่างสวยงามเรียงลงในเข่งซึ่งใช้ใบไม้รองเตรียมไว้แล้ว ส่วนคำว่า “ขนม” มอญเรียก “คนอม” ขนมเส้นแป้งสุกที่มอญเรียก “คนอมจิน” นี้เอง ภายหลังเพี้ยนเป็น “ขนมจีน” ก็ยอมเป็นไปได้ นอกจากนี้ดีเรก (อ้างแล้ว: 51) ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า แต่อีกทางหนึ่งก็มีผู้สันนิษฐานว่า ขนมเส้นแป้งสุกนี้อาจไปคล้ายคลึงกับขนมหรืออาหารของจีนเข้าหลายอย่าง เช่น วุ้นเส้น เส้นหมี่ เส้นกวยเตี๋ยวนิวดต่างๆ เลยเรียกเปรียบเทียบว่า ขนมที่เป็นเส้นอย่างของจีน แล้วนาน ๆ เข้าก็ร่อนล้นลงมาเป็น “ขนมจีน” ก็อาจเป็นไปได้

⁷ เกาเหลา (นาม) เป็นคำภาษาจีน แปลว่า แกง มีลักษณะอย่างแกงจืด คือไม่ใช่แกงเผ็ดหรือแกงส้ม (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2525, 2539 : 113)

⁸ การติดต่อค้าขายกับจีนเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นเหตุให้เริ่มมีอิทธิพลของศิลปะจีนเข้ามาปรากฏในการสร้างอาคารในพระบรมมหาราชวังบ้างแล้ว เช่น สถาปัตยกรรมแบบเก็งจินก็เริ่มมีปรากฏในพระบรมมหาราชวังแห่งนี้เช่นกัน ดังจะเห็นได้จากมีเก็งจินจำนวนมากในสวนขวา ซึ่งเป็นพระราชอุทยานที่ดงามยิ่งในพระบรมมหาราชวัง ดังนั้นคำว่า “เก็ง” ซึ่งเป็นภาษาจีนจึงเริ่มมีใช้ในสมัยรัชกาลที่ 2 นี้ (สำนักราชเลขาธิการ, 2531 : 407)

⁹ เจว็ดมุก คือไม้แกะสลักเป็นรูปเทพดาประดับมุกซึ่งสมมติแทนเทพารักษ์ (อุทุมพรสุนทรเวช, 2514: 120) ซึ่งเทพารักษ์ก็คือเทวดาผู้ดูแลรักษาที่แห่งใดแห่งหนึ่ง (ราชบัณฑิตสถาน, 2539 : 407)

¹⁰ หอแก้วพระภูมิ หมายถึง ศาลพระภูมิเจ้าที่แต่สร้างใหญ่กว่า เป็นสถานที่ประดิษฐานเทวรูปซึ่งมีศักดิ์ศรีคล้ายเป็น “เทพารักษ์” สำหรับคุ้มครองพระราชวัง หรืออีกนัยหนึ่งก็เปรียบเหมือนศาลพระภูมิเจ้าที่ของเคหสถานนั่นเอง หอแก้วนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเพื่อประดิษฐานเทวรูปแก้วผลึกไว้แต่ครั้งนั้น นอกจากเทวรูปแก้ว

ผลึกแล้ว ยังมีเทวรูปสำคัญที่เป็นปูชนียวัตถุอย่างอื่น เช่นเจิวตมุก อันเป็นสิ่งของที่ต้องมีประจำเหมือนเทพยดารักษาราชวังประดิษฐานอยู่ด้วย (อุทุมพร สุนทรเวช, อ้างแล้ว : 120)

¹¹ เครื่องเช่น (นาม) แปลว่าของสังเวย ของไหว้ ของบูชา มักใช้แก่ผีหรือเจ้า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539 : 194)

¹² สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้เป็นยุคที่บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองมากกว่าในรัชกาลก่อน ๆ แม้จะมีพระราชหฤทัยห่วงใยในความมั่นคงของประเทศ แต่ทรงมีพระราชดำริต่างจากพระมหากษัตริย์องค์ก่อน ๆ โดยทรงเปิดเมืองหลวงและเปิดประเทศให้มีการค้ากับต่างประเทศอย่างอิสระเสรีมากกว่าเดิม (Bradley อ้างถึงใน สุรรัตน์ วงเสงี่ยมและคณะ, 2524 : 60) และทรงนำแนวคิดแบบตะวันตกหลายด้านเข้ามาใช้ ทำให้เมืองหลวงและประเทศไทยในรัชสมัยของพระองค์ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามามากมายไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง การติดต่อค้าขาย การทูต ขนบธรรมเนียมประเพณี การศึกษา และด้านวรรณกรรม เป็นต้น

ในรัชกาลนี้ความจำเป็นด้านการสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมค่อยลดลงแล้วเพราะรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างสรรค์อย่างจริงจังมาโดยตลอด รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องเน้นหนักการพัฒนาบ้านเมืองในด้านการศึกษา การต่างประเทศและการปรับปรุงขนบธรรมเนียมประเพณีให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งประเทศไทยถึงเวลาที่จะต้องตั้งรับแล้ว มิฉะนั้นก็จะถูกควบคุมหรือครอบครองเหมือนประเทศอื่น ๆ ทางตะวันออก (วนิดา สถิตานนท์, 2525 : 27)

¹³ จันทรคติ คือการนับตามวิถีโคจรของดวงจันทร์ในรอบปีหนึ่งหรือเดือนหนึ่ง เช่นวันอังคาร ขึ้น 1 ค่ำ ปิวอก ปีจันทรคติคือเอาระยะโคจรของดวงจันทร์หมุนรอบโลก 12 ครั้ง จึงแบ่งเดือนจันทรคติออกเป็น 12 เดือน พระจันทร์โคจรรอบโลกครั้งหนึ่ง 29 วันครึ่ง ดังนั้น 2 เดือนจึงเป็น 59 วัน เขาจึงกำหนดให้เดือนคมี 29 วัน เดือนคมี 30 วัน ดังนั้นปีหนึ่งจึงมีเพียง 354 วันซึ่งน้อยกว่าสุริยคติถึง 11 วัน จึงต้องเพิ่มเดือน 8 เป็น 2 หนภายในรอบ 3 ปี ปีใดมีเดือน 8 เป็น 2 หน เรียกเดือนที่เพิ่มนั้นว่า “อธิกมาส” (พ.ศ. หารด้วย 3 เหลือเศษ 1) และบางปีมี 355 วัน ในปีนั้นจะเพิ่มเดือน 7 ขึ้นอีก 1 วันคือเดือน 7 มี 30 วัน วันที่เพิ่มขึ้นเรียกว่า “อธิกวาร” เหตุที่เพิ่มอธิกมาสและอธิกวารขึ้นนี้ เพื่อให้สภาพธรรมดาของโลกตรงกับสภาพที่แท้จริงและเพื่อให้วัน เดือน ปี ทางจันทรคติตรงกับวันเดือนปีทางสุริยคติแล้ว แล้วยังเกี่ยวพันกับเหตุอันสำคัญยิ่งในทางพุทธศาสนา คือวันเข้า

พรรษาของพระสงฆ์อีกด้วย คือปีใดวันเข้าพรรษายังไม่ได้ตีติฤกษ์ คืออาสาฬหฤกษ์ปีนั้นจะเพิ่มเดือน 7 เป็น 30 วัน อธิกวารนี้ระยะ 5-6 ปีจึงจะมีสักครั้งหนึ่ง หรือถ้าล่วงมาแล้ว 7 ปี จึงมีต่อไปอีก 3 ปี ถ้าปีใดมีอธิกมาส ปีนั้นไม่เพิ่มอธิกวาร เดือนจันทรคตินี้แบ่งออกเป็น 2 ปักษ์ ช้างขึ้น 15 วัน เรียกว่า “ศุกลปักษ์” ช้างแรมอีก 15 วันเรียกว่า “กาฬปักษ์” (นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, 2520 : 51)

สำหรับประเทศไทยของเรานั้น จันงค์ ทองประเสริฐ (2531: 7-15) ได้สรุปว่าเคยใช้วันขึ้นปีใหม่มาทั้งหมด 4 แบบด้วยกันคือ

1. ถือเอาวันแรม 1 ค่ำเดือนอ้าย เป็นวันขึ้นปีใหม่ตามคตินิยมทางพุทธศาสนาที่ถือเอาฤดูหนาวเป็นการเริ่มต้นปีซึ่งตกราว ๆ เดือนมกราคม ส่วนฤดูร้อนเป็นกลางปีและฤดูฝนเป็นปลายปี
2. ถือเอาวันขึ้น 1 ค่ำเดือนห้า เป็นวันขึ้นปีใหม่ตามคติของพราหมณ์ซึ่งถือทางจันทรคติเป็นหลักตกอยู่ในราว ๆ เดือนเมษายน ซึ่งต่างกับวันสงกรานต์ที่ถือเอาทางสุริยคติเป็นหลัก
3. ถือเอาวันที่ 1 เมษายนเป็นวันขึ้นปีใหม่ตามการกำหนดวันทางสุริยคติแบบตะวันตก
4. ถือเอาวันที่ 1 มกราคมเป็นวันขึ้นปีใหม่ทางสุริยคติตามหลักสากลนิยมเช่นที่ปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน

¹⁴ ดุสิตมหาปราสาทนี้

ผันแต่อมรินทร์เดิม

มุขเด็ดเด่นแผ่ดียงเสริม

ข้าบาทฐลีใหญ่น้อย

องค์เดิม ปฐมเอย

ภิเชกสร้อย

เสด็จออก อุมายต์เอย

ชนบไว้เวียนเทียน

(ภร ชุนนาค ประพันธ์)

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตั้งอยู่ด้านตะวันตกในเขตพระราชฐานชั้นกลาง เดิมเป็นปราสาทสร้างด้วยไม้เป็นแบบจตุรมุข สูงใหญ่เท่าพระที่นั่งสรรเพชญปราสาทที่กรุงศรีอยุธยา ยอดเป็นพรมพัทตร์ตรงปลายปักพุ่มข้าวบิณฑ์ มีพระปรัศว์ซ้ายขวาและเรือนจันทน์ [พระปรัศว์คือคาน้ำที่ปลูกสร้างขนานไปกับเรือนที่อยู่คือพระวิมาน ส่วนเรือนจันทน์ได้แก่อาคารที่สร้างแยกต่างหากจากพระวิมาน เป็นอาคารเล็ก ๆ ขวางกับเรือนที่อยู่ (ท.กัลยไม้ ณ. อยุธยา, 2525: 14)] เดิมชื่อว่า พระที่นั่งอมรินทร์ภิเชกมหาปราสาท หรือพระที่นั่งอินทราภิเชกมหาปราสาท (ม.ร.ว.ศุภวดี เกษมศรี , 2525: 33) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง และได้ตั้งการพระราชพิธีปราบดาภิเชกเป็นปฐมบรมกษัตริย์ไทยตามโบราณขัตติยราชประเพณี ต่อมาอัสนีบาตตกต้องหน้าบันมุขเด็จ เกิดเพลิงไหม้จนไหม้ลง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างใหม่ด้วยอิฐ พระราชทานนามใหม่ว่า “พระที่นั่งดุสิต

มหาปราสาท" เป็นปราสาทจตุรมุข หลังคาช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ มีมุขซ้อนเรียงกัน 4 ชั้น มุขทั้ง 4 ทิศกว้างยาวเสมอกัน สี่มุมปราสาทมีรูปครุฑขุดนาครีบริวารแทนทวย มุขด้านหน้าเหนือมีมุขเด็จ ตั้งบุษบกสำหรับเสด็จออกในงานพระราชพิธีอันเป็นมหาสมาคม หรือโปรดให้แขกเมืองหรือประชาชนเข้าเฝ้า ภายหลังมีมุขกระสันต่อเนื่องพระที่นั่งพิมานรัตยาซึ่งเป็นพระที่นั่งฝ่ายใน พื้นชานลาด้าน มุขหน้ามีทิมคด 2 หลัง กำแพงแก้วล้อมด้านหน้า ด้านตะวันออกและด้านตะวันตก มีประตูยอด มณฑปทั้ง 3 ด้าน เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกสวรรคต ได้เชิญพระบรมศพมา ประดิษฐานไว้บนพระมหาปราสาทของคนี้

ในรัชกาลต่อ ๆ มาพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพพระมหากษัตริย์ อัครมเหสี และศพสมเด็จพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ พระราชพิธีบรมราชาภิเษกจึงได้ไปทำที่พระมหามณเฑียรเป็นประเพณี แต่ในเวลาที่ไม่มีการพระบรมศพ หรือพระศพประดิษฐาน บางคราวก็ใช้ ประกอบการพระราชพิธี ตลอดจนเคยเป็นที่รับแขกเมือง และเจ้าประเทศราชตามประเพณีไทย

ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนี้ประดิษฐานสิ่งสำคัญคือ

1. พระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุก ปักนพปฎลมหาเศวตฉัตรอยู่กลางพระมหาปราสาท
2. พระแท่นบรรทมประดับมุกของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกตั้งอยู่มุข ตะวันออก
3. พระที่นั่งบุษบกมาลา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้สร้างขึ้น สำหรับเป็นที่ประทับเวลาเสด็จออกให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการฝ่ายในเฝ้า อยู่ตรงกลางผนังมุขใต้
4. ฉากเขียนลายรดน้ำพระราชพิธีอินทราภิเษก คือพิธีที่พระมหากษัตริย์ได้บรรดา หัวเมืองอื่น ๆ มารวมเป็นราชอาณาจักร แล้วจึงประกอบการพระราชพิธีอินทราภิเษก ขึ้นซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อแทนม่านกั้นฝ่าย ในมุขใต้ (นิพนธ์ สุขสวัสดิ์ , 2520 : 28-29)

¹⁵ อารณพิโมกษ์สร้าง	ปราสาท โถงเอียง
อุทัยทิศติดกำแพง	แผ่นตั้ง
เขาไกลลาสเสลาสน์	ลานอักษะ ฐานค้ำ
มณฑปประตูปุ่มตั้ง	รอบลาน ฯ

(มหามกุฏราชคุณานุสรณ์)

พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาทเป็นปราสาทไม้องค์เล็ก สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งอยู่ตรงแนวกำแพงแก้ว [กำแพงเดีย ๆ ที่ทำล้อมโบสถ์วิหารหรือเจดีย์ เป็นต้น เพื่อให้ดูงาม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539: 95)] พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้านตะวันออก มีขนาดกว้าง 4.25 เมตร เป็นปราสาทโถงสร้างในแบบปราสาทจตุรมุข มุขด้านตะวันออกและด้านตะวันตกเป็นมุขสั้น มีหลังคาชั้นลด 2 ชั้น ส่วนมุขด้านเหนือและด้านใต้เป็นมุขยาว มีหลังคาชั้นลด 4 ชั้น ตรงหน้ามุขมีอัฒจันทร์เป็นทางขึ้นลงทั้ง 4 ด้าน อัฒจันทร์ด้านตะวันออก เป็นทางลงสู่เกยประทับพระราชยานนอกกำแพงแก้ว อัฒจันทร์ด้านตะวันตกเป็นทางลงสู่เกย [ที่ที่ทำได้สำหรับพระเจ้าแผ่นดินเสด็จขึ้นลงในเวลาทรงช้างและทรงพระราชยานหรือพื้นที่ยกสูงขึ้นสำหรับขึ้นลง เช่น เกยช้าง เกยพระราชยาน เป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539 : 108)] ประทับพระราชยานภายในกำแพงแก้ว อัฒจันทร์ด้านใต้เป็นทางลงสู่ชานที่เชื่อมกับชานหน้ามุขพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้านตะวันออก ส่วนอัฒจันทร์ด้านเหนือเป็นทางลงสู่ท้องพระลานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาทนี้ สร้างอยู่บนฐานปูนซึ่งมีระดับสูงเสมอกำแพงแก้ว พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น เพื่อให้เป็นพลับพลาสำหรับประทับพระราชยาน รับ-ส่งเสด็จในโอกาสที่เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตรา หรือกระบวนราบประทับพระราชยานอัญเชิญพระบรมอัฐิ และประทับพระเสด็จส่งเสด็จพระบรมราชวงศ์ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการพระราชพิธีโสกันต์พระราชทาน เป็นต้น

พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาทนี้ เป็นปราสาทโถงที่มีรูปทรงสวยงามเหมาะสมทุกสัดส่วนฝีมือการสร้างก็ประณีตงดงามมาก กรมศิลปากรได้เคยจำลองแบบไปจัดสร้างเป็น “ศาลาไทย” ในงานมหกรรมนานาชาติ ณ กรุงบรัสเซลส์ ประเทศเบลเยียม เมื่อปี พ.ศ. 2501 ปรากฏว่าได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง หนังสือพิมพ์ในหลายประเทศได้กล่าวขวัญชมเชย และสดุดีในศิลปะการก่อสร้างของชาติไทยไว้เป็นอย่างสูง (ม.ร.ว.แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, 2519: 73-74)

¹⁶พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายไว้ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนว่า “ในวันนี้สำหรับพระสงฆ์ฉันทั้งเช้าทั้งเพลไม่ได้ใช้เนื้อสัตว์ เป็นเครื่องกระยาบวชใช้ถั่วงาทั้งสิ้น เครื่องสังเวชพระสยามเทวาริราชก็เป็นเครื่องกระยาบวชเหมือนกัน ลัทธิที่พระสงฆ์ฉันบวชมีแต่เฉพาะวันพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินที่วันเดียว เห็นจะเป็นมาจากลัทธิพราหมณ์ที่ถือติดชินมาแต่ก่อน ถ้าจะทำอะไรให้ขลังดีวิเศษก็ไม่กิน ของสดคาวจนไม่รู้มาจากแห่งใด การที่เกิดขึ้นในพระราชพิธีนี้ก็เพื่อจะให้ขลังอย่างเดียวและในการเลี้ยงพระครูซึ่งนับวันว่า ๑๔ คำนี้นับวันต้นไป มีข้าวบิณฑ

ทั้งเครื่องนมัสการด้วย มีแต่เฉพาะวันแรม ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำเดือนห้าขึ้นค่ำหนึ่งสามวัน” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2509:181)

¹⁷ คำว่า “จับลิงหัวค้ำ” สืบเนื่องมาจากการเล่นหนังนั่นเอง คือ ก่อนการเล่นหนังเป็นเรื่องราวหรือเรียกว่า “ก่อนจับเรื่อง” จะมีรูปฤกษ์ออกก่อนเรียกว่า “กาดหน้าบท” อันว่าฤกษ์นี้นับถือว่าเป็นบรมครู เช่นเดียวกับ โขน ละคร หัวฤกษ์ที่เรียกว่า “ฤกษ์นารอท” ถือกันว่าเป็นผู้สอน ศิลปวิทยาการ เมื่อฤกษ์ออกมากาดหน้าบทแล้ว จะออกถึงสองตัวคือ ลิงดำและลิงขาว ออกมาแสดงเรื่องราวเล็กน้อยเกี่ยวกับเรื่องที่จะแสดงต่อไป แต่ลิงขาวนั้นเป็นลิงที่มีธรรมชาติ ส่วนลิงดำนั้นเป็นลิงที่เกเรอันธพาล ต่อมาลิงสองตัวนั้นจะมีการโต้เถียงขัดแย้งกัน ลิงดำจะเป็นฝ่ายแพ้เสมอ นั่นคือธรรมชาติย่อมชนะธรรมชาติ เป็นการแฝงคติไว้ แล้วหนังหรือโขนหน้าจอกก็จะเริ่มจับเรื่องต่อไป (เบญจมาศ พลอินทร์ , 2523 : 234-235)

¹⁸ เดือนสี่ไสยทุกทั้ง	ธรณิน
พุทธเวทไสยศาสตร์มนต์	เร่าร้าย
วิธีสมพัจฉรฉินท์	ยิงอัญ นานา
โห่งห้าปีศาจฝ่าย	ฟ่านหนี

(โคลงดั้นเฉลิมพระเกียรติ ร. 2)

ในเดือนที่สี่ทางจันทรคติ (Lunar System) ของไทยแต่โบราณนั้นมีพิธีที่สำคัญคือพระราชพิธีสมพัจฉรฉินท์หรือพระราชพิธีตรุษสุคติ หรือพิธีตัดปี คือพิธีส่งปีเก่าต้อนรับปีใหม่ในสงกรานต์เดือนห้านั่นเอง การพิธีนี้ปรากฏอยู่ในพระราชกำหนดกฎมณเฑียรบาลแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นโบราณมงคลราชพิธีซึ่งพระมหากษัตริย์ได้ทรงกระทำเป็นการพิธีสำหรับพระนคร ทำเพื่อเป็นสวัสดิมงคลแก่พระนคร พระเจ้าแผ่นดิน พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการฝ่ายนอกฝ่ายใน ตลอดจนอาณาประชาราษฎร์ทั้งปวง วิธีทำบุญพระราชพิธีตรุษสุคติหรือพระราชพิธีสมพัจฉรฉินท์นั้น มีประวัติมาจากวิธีการบูชาทำปีใหม่ของลังกาซึ่งจัดเป็นนักขัตฤกษ์ใหญ่มีพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ถึงสามวัน และพระสูตรที่พระสงฆ์ใช้สวดในวันพิธีชื่อพระสูตรอาฎานาติยสูตร โดยพระสงฆ์จะสวดอาฎานาติยสูตรซ้ำ ๆ ไปตลอดทั้งคืน เพราะเชื่อว่าเป็นพระสูตรที่มีอำนาจจะจับภัยอันตรายให้แก่มนุษย์ทั้งปวงทั่วพระราชอาณาจักร ตามพระบรมพุทธานุญาต แผลส่วนบุญแก่เทพดาอารักษ์ยักษ์ นาค กุมภัณฑ์ อมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย ขอพรให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข คำที่ใช้สวดมนต์นี้เป็นภาษาลังกา แต่เดิมเมืองนครศรีธรรมราชรับพิธีการนี้มาจากลังกาแล้วจึงถ่ายทอด

ขึ้นมายังกรุงศรีอยุธยา พิธีการนี้มีขึ้นเมื่อพุทธศาสนาประดิษฐานมั่นคงอยู่ในลังกาแล้ว การพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินที่ซึ่งเนื่องด้วยพุทธศาสนานี้ค่อนข้างไปทางไสยศาสตร์และคาถาอาคมก็เนื่องจากที่มีพิธีสดอาภานาติสูตรตลอดทั้งคืน เข้าใจว่าเพื่อขูผีให้กลัว และมีการยิงปืนรอบพระนครเรียกว่ายิงปืนอาภานาตามชื่อพระสูตร ปืนใหญ่นั้นหมอนใช้ใบหนาด ใบสาบแ้งสาบกา ซึ่งถือกันว่าใบไม้เหล่านี้ผีกลัวเกรง และมีธูปข้าวเปลือกข้าวสารเล็ก ๆ 108 ธูป บรรจุเป็นกระสุนในปืนอย่างฟาดข้าวสารไล่ผีด้วย ของทั้งหมดนี้ต้องส่งไปโรงพระราชพิธีพราหมณ์เสกเป่าเสียก่อน และในเวลาค่ำมีคำประกาศเทวดาขับผีด้วย ผู้ที่ร่วมอยู่ในพระราชพิธีนี้จะได้รับแจกมงคล (ด้วยที่ทำเป็นวงสำหรับสวมศีรษะเพื่อเป็นสิริมงคล-ราชบัณฑิตยสถาน, 2539 : 626) และพิสมร (เครื่องรางชนิดหนึ่งรูปสามเหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยมร้อยสายสำหรับป้องกันอันตราย-ราชบัณฑิตยสถาน, อ้างแล้ว : 599) ให้สวม กับให้กระบองเพชรสำหรับถือ (กระบองเพชรนั้นจารึกพระคาถา อริโย อุตตโม มัคโค และสัพเพทเววาปิสาเจวะ) ทั้งเจ้านายข้าราชการทั้งฝ่ายในฝ่ายหน้า (ฝ่ายในคือเจ้านายและข้าราชการเป็นต้น ที่เป็นสตรีสังกัดอยู่ภายในพระราชฐานชั้นใน ส่วนฝ่ายหน้าคือเจ้านายและข้าราชการซึ่งไม่ใช่ฝ่ายใน (เป็นผู้ชาย) (อุทุมพร สุนทรเวช , 2514: 428; ,ราชบัณฑิตยสถาน, 2539: 571) ต้องสวมมงคลทั้งสามวัน

¹⁹ เมื่อแรกสร้างนั้น พระสยามเทวาธิราชประดิษฐาน ณ พระที่นั่งทรงธรรม แต่ในปัจจุบัน พระสยามเทวาธิราชประดิษฐาน ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ (ผู้เขียน)

²⁰ พระที่นั่งไชยชุมพลมีลักษณะเป็นพลับพลาเล็กตั้งอยู่บนกำแพงพระบรมมหาราชวัง ด้านตะวันออกตรงกับพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม องค์พระที่นั่งกว้าง 4.75 เมตร ยาว 8.70 เมตร สร้างไว้บนฐานปูนสูง 3.0 เมตร เป็นพระที่นั่งชั้นเดียวยกพื้นสูง 2.25 เมตร หลังคามุงกระเบื้องตะกั่ว ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ลงรักประดับกระจก มีทางขึ้นลงทางด้านในกำแพงวังได้สองทางคือ ด้านเหนือทางหนึ่ง กับด้านใต้ทางหนึ่ง พระที่นั่งไชยชุมพลนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น ยังไม่พบหลักฐานว่าได้สร้างในปีใด แต่ทว่ามีประกาศรัชกาลที่ 4 ขนานนามพระที่นั่งองค์นี้เมื่อ วันพุธ เดือน 7 ขึ้น 7 ค่ำ ปีมะเมีย พุทธศักราช 2401 มีข้อความตอนหนึ่งว่า “ อนึ่งพระที่นั่งสร้างขึ้นใหม่บนกำแพงตรงหน้าพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ชื่อพระที่นั่งไชยชุมพล...” จึงพอจะอนุมานได้ว่าคงจะได้สร้างขึ้นก่อนประกาศนามไม่นานนัก และในราว พ.ศ. 2400 ได้เคยใช้พระที่นั่งองค์นี้ประทับทอดพระเนตร กระบวนแห่พระยาอินทขันธ์ในการพระราชพิธีตรียัมปวายด้วย (อุทุมพร สุนทรเวช , 2514: 142-143; แสงสุรีย์ ลดาวัลย์ , 2519: 142)

²¹ประวัติ เจียรประดิษฐ์ (2525: 14) อ้างว่าได้สอบถามจากท่านผู้รู้ในสำนักราชเลขาธิการ พระราชวังซึ่งได้เล่าให้ฟังว่า การถวายเครื่องสังเวทเป็นประจำทุกวันได้ถูกยกเลิกไปในสมัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากทางราชสำนักถูกตัดทอนงบประมาณรายจ่ายลง อย่างมากคงเหลือเพียงการถวายเครื่องสังเวทเฉพาะวันอังคารและวันเสาร์ สัปดาห์ละ 2 วันเท่านั้น

²²พระเจ้ากรุงพาลี หรือท้าวพลีก็คือพระภูมิเจ้าที่นั่นเอง ความเข้าใจเรื่องพระเจ้ากรุงพาลี หรือท้าวพลีมีตำนานกล่าวไว้ไม่ค่อยจะตรงกันหลายตำนาน แต่พอสรุปได้เป็น 3 ตำนานคือ

1. ตามตำนานพระภูมิเจ้าที่
2. ตามคัมภีร์พรหมจฤติ
3. ตามตำนานศาสนาทางพราหมณ์

1. ตามตำนานพระภูมิเจ้าที่ กล่าวว่า พระเจ้าทศราช มีมเหสีชื่อ นางมันทาทุกาปติหรือนางสันทาทุกุฑ์ ครองราชสมบัติอยู่กรุงพาลี มีราชโอรสทั้งหมดอยู่ 9 พระองค์ เมื่อโอรสทรงเจริญวัยมีพระปรีชาสามารถ พระเจ้าทศราชแห่งกรุงพาลีจึงได้ส่งโอรสแต่ละองค์ไปดูแลรักษาพื้นแผ่นดินถิ่นฐานต่าง ๆ ที่เป็นดินแดนอยู่ภายใต้การปกครองของพระองค์ตามความสามารถและความถนัดของตนดังนี้

- 1.1 พระชัยมงคลไปครองเคหสถานบ้านเรือน โรงร้านต่าง ๆ
- 1.2 พระนครราชไปครองประตู ป้อม ค่ายทหาร หอรับและบันได
- 1.3 พระเทพน หรือเทพเถร ไปครองคอกสัตว์ต่าง ๆ
- 1.4 พระโพสพ หรือพระชัยสพ หรือพระชัยศพนไปครองยุ้งฉางข้าว และเสปียงคลังต่าง ๆ
- 1.5 พระคนธรรพ์หรือสรรพคนธรรพ์ ไปครองเรือนหอบัวสาวและโรงพิธีแต่งงาน
- 1.6 พระธรรมโหร หรือพระยาวณเฒ่า ไปครองเรือกสวนไร่นา
- 1.7 พระวัยทัต หรือวัยทัตต์ ไปครองวัดวาอารามและปูชนียสถาน
- 1.8 พระธรรมิกราชหรือธรรมมิกฤช รักษาสวนผลไม้พืชพันธุ์ธัญญาหารต่าง ๆ
- 1.9 พระธาตุธารา หรือธาษธารา หรือธารธาราไปครองห้วย หนอง คลองบึง แม่น้ำลำธาร

ต่อมาพระเจ้าทศราช หรือพระเจ้ากรุงพาลีมิได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ทำให้ราษฎรเดือดร้อน ร้อนไปถึงพระนารายณ์ พระนารายณ์จึงอวตารลงมาเป็นพราหมณ์น้อยมาขอที่อยู่ต่อพระเจ้ากรุงพาลีเพียงสามก้าวเพื่อบำเพ็ญพรต พระเจ้ากรุงพาลีทรงอนุญาตให้และทรงให้น้ำอุทกธารา อุทิศ พราหมณ์น้อยจึงแปลงกลับเป็นพระนารายณ์และทรงเริ่มย่างก้าวเพียงก้าวหนึ่งก็หมดเขตพระณีนี จึงขับไล่เจ้ากรุงพาลีให้ออกไปอยู่นอกฟ้าป่าหิมพานต์ เจ้ากรุงพาลีและราชโอรสทั้งเก้าพระองค์เมื่อออกไปอยู่นอกฟ้าหิมพานต์ก็ได้รับความทุกข์และอดอยากจึงกลับมาทูลขอที่ดินกลับคืน

พระนารายณ์จึงทรงอนุญาตว่าผู้ที่ทำงานมงคลทั้งปวงต้องบูชาสังเวยพระเจ้าทศราชหรือพระเจ้ากรุงพาลีก่อนเพราะเขาเป็นเจ้าของที่ดิน(พระภูมิ)เมื่อสังเวยบูชาแล้วจะเกิดสุขสวัสดิ์พิพัฒมงคล

2. ส่วนในคัมภีร์พรหมจูติ กล่าวไว้พอสรุปได้ดังนี้คือ เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าได้อุบัติขึ้นมาในโลกในสมัยหนึ่งนั้น เจ้ากรุงพาลีซึ่งครองกรุงพาลีได้ทำกรรมเบียดเบียน ริษยา และกล่าวมุสาวาหากแก่คนทั้งหลาย เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงคิดทำโทษเจ้ากรุงพาลี โดยขอที่ดินคืนจากเจ้ากรุงพาลี 3 ก้าว เจ้ากรุงพาลีเห็นว่าขอเพียงเล็กน้อยก็ถวายให้ตามที่พระพุทธเจ้าต้องการ พระพุทธเจ้าจึงทรงประกาศแก่เทพยดาให้เป็นพยานว่า เจ้ากรุงพาลีได้ยกที่ให้พระองค์แล้ว 3 ก้าว ประกาศแล้วพระองค์ก็ทรงก้าวเดินไปด้วยพุทธาภินิหารของพระองค์ เมื่อทรงก้าวย่างเพียง 2 ก้าวก็ถึงขอบเขตจักรวาล ดังนั้นเจ้ากรุงพาลีและพระภูมิเจ้าที่พระราชโอรสทั้งหลายไม่มีที่อยู่ต้องออกไปนอกเขตจักรวาล เมื่ออยู่นอกเขตจักรวาลก็อดอยากในเครื่องสังเวยเพราะไม่มีคนบูชา เจ้ากรุงพาลีจึงใช้ให้พระภูมิเจ้าที่มาทูลขอเครื่องสังเวยและขอที่ดินคืน พระพุทธเจ้าจึงทรงมีพุทธานุญาตว่า ต่อไปนี้ถ้าผู้ใดสร้างบ้านเรือนหรือก่อพระเจดีย์ ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ สร้างพระวิหาร ทำสถานที่ปลูกสร้างศาลา ปั้นพระพุทธรูป บวชพระภิกษุหรือทำการมงคลใด ๆ ก็ให้จัดที่เป็นที่ตั้งศาลพระภูมิ กว้างยาวพอสมควรไว้ในบริเวณมงคลพิธี

3. ส่วนในทางศาสนาพราหมณ์ คือ ท้าวพาลีเป็นเรื่องปางที่ 5 ของนารายณ์สิบปางอันมีอยู่ในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีใจความโดยย่อดังต่อไปนี้คือ มียักษ์ตนหนึ่งชื่อ “พาลี” ถูกเทวดาฆ่าตายในสงครามกวนน้ำทิพย์ พวกพ้องจึงนำศพไปให้พราหมณ์ภาว์ควะชุบให้กลับเป็นขึ้นมาใหม่ แล้วตั้งตบะกิจทำพิธีจนเรื่องฤทธิ์ จากนั้นก็ได้ยกทัพไปแก้แค้นพระอินทร์ผู้เป็นหัวหน้าเทพทั้งหลาย จนท้าวพาลีได้รับชัยชนะเป็นผู้ได้ครอบครองทั้ง 3 โลกคือ สวรรค์ มนุษย์ และบาดาลอยู่ระยะหนึ่ง จนกระทั่งเทวดาพากันไปอัญเชิญพระนารายณ์มาปราบ จึงได้แผ่นดินคืนมา ส่วนท้าวพาลีก็ได้ถูกลงโทษให้ไปอยู่ในโลกบาดาล ท้าวพาลีจึงได้ทูลอ้อนวอนขอประทานอภัยโทษจากพระนารายณ์ พระองค์จึงทรงโปรดยกโทษให้และประทานให้ไปครองแดน “สุดล” คือภาคสูงของเมืองบาดาล ดังโคลงตอนหนึ่งในพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 6 ว่า

ขุนมารจงย้ายที่	อยู่พลัน
ไปอยู่แดนสุดล	เขตแคว้น
เจ้าจงครอบครองชั้น	ทรงราชย์
เป็นสุขสนุกมั่น	แดนสรวง

แล้วประทานพรว่า

ยามดีจะมอบให้	ครองสรวง
เป็นที่พระอินทร์เอก	อะคร้าว
เสพทิพยะสุขปวง	สมปรารถนาแฮ
เป็นใหญ่ในภพด้าว	สามแดน

จากโคลงบาททำยว่า เป็นใหญ่ในภพด้าว สามแดนนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในอภิธานประกอบเรื่องนารายณ์สิบปางให้หมายความว่ อาศัยเหตุที่ทำวพลีได้เคยครองไตรโลกมาแล้วครั้งหนึ่งและได้รับพรพระวิษณุไว้ว่าจะได้ครองอีกครั้งหนึ่งในอนาคต จึงจะเห็นได้ว่าเมื่อเวลาที่โหรทำการบูชาพระภูมิมักจะกล่าวว่ “โอมพระภูมิ พระธรณี กรุงพลีเรื่องฤทธิ์” ก็เพราะเหตุดังนี้เอง (ม.จ.พูนพิศมัย ดิศกุล, 2522 :46-50; เจนภพ จบกระบวนวรรณ, 2527 : 70-72; ชัยวัฒน์ คำอินทร์, 2537 : 55-59; ฐาปวิสิ์ คงสุข, 2541 : 149-162; สมบัติ พลายน้อย, 2516 : 51-62; 2539 : 72; 2541 : 49 : 51)

²³ในกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เฉพาะผู้แทนพระองค์มาปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์เท่านั้น (สัมภาษณ์คุณเกรียงไกร วิศวามิตร, 24 ตุลาคม 2544)

²⁴โต๊ะตั้งเครื่องบวงสรวงสังเวชนั้นแยกตั้งเป็น 2 ที่ คือตั้งในพระที่นั่งไพศาลทักษิณสังเวชพระสยามเทวาริราชและเทวรูปสำคัญต่าง ๆ หนึ่งที่ และตั้งสังเวช ณ พระเจดียงหอพระสุราลัยพิมานเป็นการสังเวชเทวดากลางทางอีกหนึ่งที่ เครื่องสังเวชแต่ละที่จัดเป็น “เครื่องคู่” หรือเรียกว่า “เครื่องใหญ่” และจัดตั้งบวงสรวงสังเวชโต๊ะละหนึ่งคู่ หรือสองอย่างทั้งสองแห่ง (ม.ร.ว.แสงสุริยลดาวัลย์, 2524: 15)

²⁵เครื่องบวงสรวงสังเวชในพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาริราชประจำปีในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 นั้น ในหนังสือหลาย ๆ เล่มมักกล่าวไม่ค่อยตรงกัน ผู้เขียนจึงรวบรวมมาเท่าที่ค้นพบได้ดังนี้

1. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2524:42) กล่าวว่าเครื่องบวงสรวงสังเวยประกอบด้วย หัวหมู เป็ด ไก่ เมียงส้ม ทองหยิบ ฝอยทอง ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว กั้วย ส้ม มะพร้าว ผลทับทิม เทียนทองและเทียนเงิน เป็นต้น

2. แสงสุรีย์ ลดาวัลย์ (2524:15) กล่าวว่าเครื่องบวงสรวงสังเวยประกอบด้วยหัวหมู เป็ด ไก่ ปลา กุ้ง เมียงส้ม ผลไม้และขนม

3. นิพนธ์ สุขสวัสดิ์ (2525:109) กล่าวว่าเครื่องบวงสรวงสังเวยประกอบด้วยหัวหมู เป็ด ไก่ เมียงส้ม ทองหยิบ ฝอยทอง ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว มะพร้าวอ่อน กั้วยหอมจันทร์ ส้มเขียวหวาน องุ่น มะตูมเชื่อม ผลทับทิม เทียนทองและเทียนเงิน

4. เพลินพิศ กำราญ (2525:114) กล่าวว่าเครื่องบวงสรวงสังเวยประกอบด้วยหัวหมู เป็ด ไก่ กุ้ง ปู ปลา ทองหยิบ ฝอยทอง ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว มะพร้าวอ่อน กั้วยน้ำว่า มะม่วง ลิ้นจี่ เมียงส้ม บายสีตันสามชั้น 1 คู่ ดอกไม้ ธูป เทียนทองและเทียนเงิน

5. ภาวนา อาตาปี (2525:39) กล่าวว่าเครื่องบวงสรวงสังเวยประกอบด้วยหัวหมู เป็ด ไก่ เมียงส้ม ทองหยิบ ฝอยทอง ส้มเขียวหวาน องุ่น มะตูมเชื่อม มะพร้าวอ่อน กั้วยหอมจันทร์ ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ผลทับทิม เทียนทองและเทียนเงิน

6. มุลนิธิมฤคทายวันมหาวิหาร (2525: 22) กล่าวว่าเครื่องบวงสรวงสังเวยประกอบด้วย หัวหมู เป็ด ไก่ เมียงส้ม ทองหยิบ ฝอยทอง ส้มเขียวหวาน องุ่น มะตูมเชื่อม มะพร้าวอ่อน กั้วยหอมจันทร์ ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ผลทับทิม เทียนทองและเทียนเงิน

7. อวยพร แต่ชูตระกูล (2525:40) กล่าวว่าเครื่องบวงสรวงสังเวยประกอบด้วยหัวหมู เป็ด ไก่ เมียงส้ม ทองหยิบ ฝอยทอง ส้มเขียวหวาน องุ่น มะตูมเชื่อม มะพร้าวอ่อน กั้วยหอมจันทร์ ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ผลทับทิม เทียนทองและเทียนเงิน

8. ภาสกร จุฑะพุทธิ (2526:21) กล่าวว่าเครื่องบวงสรวงสังเวยประกอบด้วยหัวหมู เป็ด ไก่ เมียงส้ม ทองหยิบ ฝอยทอง ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว กั้วย ส้ม มะพร้าว ผลทับทิม เทียนทองและเทียนเงิน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามโดยหลัก ๆ แล้วเครื่องบวงสรวงสังเวยพระสยามเทวาธิราชจะประกอบไปด้วยหัวหมู เป็ด ไก่ กุ้ง ปู ปลา ทองหยิบ ฝอยทอง ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว มะพร้าวอ่อน กั้วยน้ำว่า หรือกั้วยน้ำว่า [แต่จะไม่ใช้กั้วยหอมจันทร์ (สัมภาษณ์คุณเกรียงไกร วิชาสมบัติ, 24 ตุลาคม 2544)] ส้มเขียวหวาน องุ่น มะตูมเชื่อม ผลทับทิม เมียงส้ม หูช้าง เล็บมีอนาง มะม่วง ลิ้นจี่ บายศรีตันสามชั้น ธูป ดอกไม้ เทียนเงินและเทียนทอง โดยสรุปแล้วตามโบราณราชประเพณีนั้นเครื่องบวงสรวงสังเวยพระสยามเทวาธิราชจะประกอบด้วยของสามอย่างหลัก ๆ คือเครื่องคาว เครื่องหวาน หรือเครื่องกระยาบวชและผลไม้ตามฤดูกาล ของทุกอย่างจะต้องจัดเป็นแบบเครื่องคู่

เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้นโปรดดูตามตารางข้างล่างนี้

เครื่องบวงสรวงสังเวยพระสยามเทวาธิราชตามโบราณราชประเพณี			
เครื่องคาว (1 คู่) (เนื้อสัตว์)	เครื่องหวาน (1 คู่) (เครื่องกระยาบวช)	ผลไม้ตามฤดูกาล (1 คู่)	อื่น ๆ (1 คู่)
หิวหมู	ทองหยิบ	กล้วยน้ำ หรือ	ธูป
เปิด	ฝอยทอง	กล้วยน้ำว่า	ดอกไม้
ไก่	หุข้าง	มะพร้าวอ่อน	เทียนเงิน
กุ้ง	เล็บมีอนาง	ส้มเขียวหวาน	เทียนทอง
ปู	ขนมต้มแดง	ผลทับทิม	บายศรีต้นสามชั้น
ปลา	ขนมต้มขาว	องุ่น	
	เมี่ยงส้ม		
	มะตูมเชื่อม		

ที่มา : ปรับจากการสัมภาษณ์เกรียงไกร วิศวามิตร, 24 ตุลาคม 2544.

²⁶ พระบรมหาราชวังแบ่งเขตภายในออกเป็น 3 เขต คือ

1. เขตพระราชฐานชั้นในเป็นบริเวณที่ประทับของพระมเหสีหรือพระราชินี พระราชธิดา พระบรมวงศานุวงศ์ที่เป็นสตรี ตลอดจนข้าราชการที่เป็นสตรี เรียกโดยทั่วไปว่า “ฝ่ายใน”
2. เขตพระราชฐานชั้นกลางเป็นบริเวณส่วนกลางของวัง เป็นที่ตั้งของหมู่มหาปราสาท พระราชมณเฑียรอันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์และเสด็จออกจากราชการทั้งยังใช้เป็นที่พักพระราชพิธีอันสำคัญต่าง ๆ
3. เขตพระราชฐานชั้นนอก เป็นที่ทำการสมุหนายก สมุหกลาโหมและหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งทหารรักษาวังด้วย บริเวณนี้จะอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ รวมไปถึงบริเวณรอบนอกกำแพงชั้นในของพระบรมมหาราชวังด้วย (ณัฐ ประการเกียรติ และคณะ, 2537: 22)

²⁷ กรุงเทพมหานครในปัจจุบันมีชื่อเต็มว่า “กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุทธยามหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศมหาสถาน อมรพิมาน อวตารสถิต สักกะทัตติยะวิษณุกรรมประสิทธิ์แปลความได้ว่า

กรุงเทพมหานคร	แปลว่า	พระนครอันกว้างใหญ่ดุจเทพนคร
อมรรัตนโกสินทร์	“	เป็นที่สถิตของพระแก้วมรกต
มหินทรายุทธยา	“	เป็นมหานครที่ไม่มีใครรบชนะได้
มหาดีลกภาพ	“	มีความมั่นคงและเจริญยิ่ง
นพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์	“	เป็นเมืองหลวงที่บริบูรณ์ด้วยแก้ว เก้าประการอันน่าเจริญยิ่ง
อุดมราชนิเวศมหาสถาน	“	มีพระราชนิเวศใหญ่โตมากมาย
อมรพิमानอวตารสถิต	“	เป็นวิมานเทพที่ประทับของพระ ราชาผู้อวตารลงมา
สักกะทัตติยะวิษณุกรรมประสิทธิ์	“	ซึ่งทำวสักกเทวราชพระราชทาน ให้พระวิษณุกรรมลงมาเนรมิตไว้

(เมฆินทร์ พานิชกุล และชนินทร์ สุขเกษี อ้างใน ประพัฒน์ ตริณรงค์, 2525: 14-15)

²⁸ สมโภช แปลว่า ประเพณีฉลองแบบไทยโบราณ (อุทุมพร สุนทรเวช, 2514:177) เป็น การเลี้ยงอาหาร งานเลี้ยงหรืองานฉลองในพิธีมงคลเพื่อความยินดีว่าเสร็จ ใช้เฉพาะแต่ในงาน พระราชพิธีเท่านั้น เช่น งานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539: 798)

²⁹ พระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุกองค์นี้ทอดอยู่เหนือพระแท่นลา (พระแท่นน้อย) กลางพระ มหาปราสาท กางกั้นด้วยพระนพปฎลมหาเศวตฉัตรหรือฉัตรเก้าชั้น เป็นพระแท่นมหาเศวตฉัตร ประจำพระที่นั่งนี้ สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโดยเจ้าพระยา มหาเสนา (บุญนาค) ที่สมุหกลาโหม องค์พระแท่นเป็นไม้แกะสลักฝังมุกเป็นลายกระหนกตามแบบ ศิลปะไทย (ม.ร.ว.แสงสุรย์ ลดาวัลย์, 2519: 55)

พระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุกองค์นี้แต่เดิมเป็นราชบัลลังก์ประจำพระที่นั่งอมรินทราภิ เชกในปี พ.ศ. 2332 พระมหาปราสาทองค์นี้ต้องอสนีบาตเกิดเพลิงไหม้จนไหม้ลง พระ บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และกรมพระราชวังบวรสถานมงคลได้เสด็จมาทรงบัญชาการ การดับเพลิง และทรงบัญชาให้เชิญพระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุกองค์นี้เพลิงออกมาได้ทัน (ศุภวัฒน์ เกษมศรี, 2525: 34) ดังความปรากฏในพระนิพนธ์ในพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นทิฆากร วงศ์ประวดี (พระองค์เจ้าเกษมศรีสุโขโยค ต้นราชสกุล เกษมศรี) ตอนหนึ่งว่า

ปีพันร้อยเศษห้า	สิบเอ็ด ระกาแล
เกิดพิรุณลงเม็ด	พรั่งพร้อย
อสนีตกมฺหเด็ค	ปราสาท
นามอมรินทราภิเชกสร้อย	ศัพท์ก้องเกิดเพลิง
คุใหม่ मुखสีด้าน	โถมลง
ลามติดพระปรัศว์องค์	ฝ่ายซ้าย
สนมตราขสุริยวงศ์	ต่างวุ่น วายแฮ
พาพวกกระเห็ดฝ้าย	ออกพันวังสถาน
ขณะนั้นบรมราชเจ้า	จักรี กษัตริย์แฮ
ดาร์สสังเสนี	พรั่งพร้อม
ให้ยกราชอาณาจักร	เศวตฉัตร กั้นแฮ
ออกจากเพลิงล้อม	รอดพันเพลิงกาล

(อ้างในพระยาเทวธิดาธิราช ป. มาลากุล, มปป :24-25)

แต่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็นตรงข้ามว่าพระแท่นเศวตฉัตรที่ยกหนีไฟจากพระที่นั่งอมรินทราภิเชกมหาปราสาทนั้นไม่ใช่พระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุกองค์นี้เข้าพระทัยว่าจะเป็นพระแท่นทองแกมแก้ว ที่ตั้งอยู่ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยในปัจจุบันนี้ ส่วนพระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุกนั้น เข้าพระทัยว่าจะได้สร้างขึ้นภายหลังได้มีลายพระหัตถ์โต้ตอบกับสมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์เกี่ยวกับเรื่องนี้ รวม 7 ฉบับคือ ลายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ 7, 15, 20, 29 กันยายน, 10 ตุลาคม, 21, 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2482 ในหนังสือสารานุกรมเล่ม 16 ฉบับจุลสาร (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพอ้างใน แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, 2519: 56) ต่อมาเมื่อได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทขึ้นแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุกองค์นี้ขึ้นตั้งประจำที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทสืบมาจนปัจจุบันนี้

พระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุกองค์นี้เป็นราชบัลลังก์ที่ประทับของพระมหากษัตริย์เนื่องในโอกาสที่เสด็จออกมหาสมาคมและเป็นที่ประดิษฐานปูชนียวัตถุในการพระราชพิธีต่าง ๆ เช่น ประดิษฐานเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล หรือเมื่อได้มีการประดิษฐานพระบรมศพ หรือพระศพสมเด็จพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนี้ก็เชิญพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐานไว้เหนือพระแท่นราชบัลลังก์องค์นี้ (แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, 2519:57)

30	พระองค์จักรเอกอ้า่าง	อมรินทร์
	โดยเสด็จดุรงค์	เดชได้
	ราชาภิเศกศิลป์	ศรยุทธ ยิงแส
	เสวยสุขสวัสดิ์ให้	เสด็จทรงฯ
	พระมหามงกุฎแก้ว	พระขรรค์
	ธารพระกรควรง	คู่หูล้ำ
	พร้อมเครื่องกฤษณ์ภัณฑ์	วาลวิษ นิพ่อ
	ฉลองพระบาทยาตราฟ้า	เสด็จไคลฯ

(โคลงตันเฉลิมพระเกียรติ)

เครื่องราชกกุธภัณฑ์ [กกุธ แปลว่าเครื่องหมายความเป็นพระราชาและภันท แปลว่าของใช้ (ราชบัณฑิตยสถาน,2539:1)] หมายถึงเครื่องหมายความเป็นราชาธิบดี หรือเครื่องหมายความเป็นกษัตริย์ซึ่งมีของอยู่ 5 สิ่งเรียกว่าเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ (ส.พลาายน้อย,2516:6) เครื่องราชกกุธภัณฑ์มี 2 แบบ (เบญจมาศ พลอินทร์, 2523: 111-112) กล่าวคือ

แบบที่หนึ่งมี

แบบที่สองมี

1. พระมหาพิชัยมงกุฎ	1. พระมหาเศวตฉัตร
2. พระแสงขรรค์ชัยศรี	2. พระมหาพิชัยมงกุฎ
3. ธารพระกร	3. พระแสงขรรค์ชัยศรี
4. วาลวิชนี (พัดกับแล้)	4. วาลวิชนี (พัดกับแล้)
5. ฉลองพระบาทเชิงงอน	5. ฉลองพระบาทเชิงงอน

ประกอบ ไชยประการ (2513: 171) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ ได้แยกออกเป็น 2 แบบในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยถือว่าเมื่อมีฉัตรหรือเครื่องกันก็หาชอบที่จะมีธารพระกรไม่เพราะคน ๆ เดียวจะถือทั้งร่มและธารพระกรหรือไม่เท่าด้วยก็ดูกระไรอยู่ และถือว่าพระมหามงกุฎเป็นสิ่งสำคัญเสมอด้วยฉัตรหรือยิ่งกว่า เพราะในส่วนของฉัตรนั้นมีพระมหาเศวตฉัตรอันหมายถึงความเป็นพระมหากษัตริย์อยู่ส่วนหนึ่งแล้ว เครื่องราชกกุธภัณฑ์ในแบบที่หนึ่งนี้ฉัตรจึงถูกตัดออกไปโดยมีธารพระกรเข้ามาแทนที่ เครื่องราชกกุธภัณฑ์แต่ละอย่างมีความหมายดังนี้ (ในที่นี้ผู้เขียนจะกล่าวเฉพาะแบบที่หนึ่งเท่านั้นเพื่อให้ตรงกับเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ที่เพลินพิศ กำราญได้กล่าวถึง)

1. พระมหาพิชัยมงกุฎเป็นราชกกุธภัณฑ์ประเภทศิราภรณ์ คือ เครื่องประดับพระเศียรพระมหากษัตริย์ สร้างขึ้นในสมัยพระพุทธยอดฟ้าจุโลก เมื่อทรงทำพระราชพิธีปราบดาภิเศกเมื่อปีขาล

พ.ศ.2325 ตามราชประเพณี เรามีพระมหามงกุฏรวมอยู่ในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์มาแต่สมัยโบราณแต่ถือว่ามงกุฏเป็นสิริภรณ์เท่านั้นหาใช่เป็นยอดแห่งความสำคัญเท่ากับพระมหาเศวตฉัตร เมื่อเราพูดถึงความเป็นพระมหากษัตริย์ในสมัยก่อน เราจะไม่พูดถึงพระมหามงกุฏ แต่เราจะพูดถึงพระมหาเศวตฉัตรแทน ราชธรรมเนียมนี้ถือปฏิบัติมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น แต่เมื่อประเทศไทยได้มีการติดต่อกับประเทศตะวันตกซึ่งมีประเพณีการให้ความสำคัญกับมงกุฏซึ่งเขาถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นกษัตริย์มากกว่าเครื่องราชกกุธภัณฑ์ใด ๆ คตินิยมนี้จึงเข้ามาสู่ประเทศไทย โดยได้มีการเอามงกุฏมาใช้เป็นสัญลักษณ์หมายถึงองค์พระมหากษัตริย์มากขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เหตุที่ถือว่าพระมหามงกุฏหรือพระมหาพิชัยมงกุฏเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์เพราะพระมหาพิชัยมงกุฏเป็นสัญลักษณ์แห่งองค์พระมหากษัตริย์ผู้เป็นยอดแห่งความเคารพอย่างสูงสุดของประชาชน และเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นประมุขผู้ทรงมีวัตรปฏิบัติอันงดงาม (เทวาริราช ป.มาลากุล, มปป:4; ส.พลายน้อย, 2516:29-34, 40 ; วารสารกรมบัญชีกลาง ปี39 เล่ม 1, 2541 : หน้าปก)

2. พระแสงขรรค์ชัยศรีมีความยาวเฉพาะองค์ 65 เซนติเมตร ด้ามหุ้มทองคำจำลองยาราชาวดีประดับมณี ความยาว 25.5 เซนติเมตร ฝักหุ้มทองคำจำลองยาราชาวดีประดับมณี ความยาว 75.5 เซนติเมตร ความยาวตลอดทั้งองค์ 101 เซนติเมตร น้ำหนัก 1,900 กรัม (สำนักราชเลขาธิการ, 2525:3) ตัวพระขรรค์เป็นของเก่าฝีมืองามมาก เป็นฝีมือครั้งเดียวกับนครวัด เดิมจมอยู่ในทะเลเมืองเสียมราฐ ชาวประมงไปทอดแหแล้วพบเมื่อพ.ศ.2327 เจ้าพระยาอภัยภูเบศร (แบน) ให้ข้าราชการนำมาทูลเกล้าฯถวายรัชกาลที่ 1 เมื่อวันที่พระแสงขรรค์องค์นี้เข้ามาถึงกรุงเทพมหานคร เกิดอัสนีบาตตกตอในพระนครถึง 7 แห่ง เช่นที่ประตู่วิเศษไชยศรี ประตู่พิฆานไชยศรี เป็นต้น อันเป็นทางที่พระแสงองค์นี้ได้ผ่าน และการที่ประตู่พระบรมมหาราชวังทั้งสองนี้มีชื่อว่า ชัยศรี จึงเป็นที่มาของพระแสงขรรค์องค์นี้ รัชกาลที่ 1 โปรดฯ ให้ทำด้ามและฝักขึ้นด้วยทองคำลงยาประดับมณี เหตุที่ใช้พระแสงขรรค์ชัยศรีเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์ เพราะพระแสงขรรค์ชัยศรี เป็นสัญลักษณ์แห่งองค์พระมหากษัตริย์ผู้มีความกล้าหาญและทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจหรืออาชญาสิทธิ์เป็นล้นพ้นในการปกครองแผ่นดิน (เทวาริราช ป.มาลากุล, อ้างแล้ว :4; ส.พลายน้อย, อ้างแล้ว :29-34 ;วารสารกรมบัญชีกลาง, อ้างแล้ว :หน้าปก; ยุพร แสงทักษิณ, 2539)

3. ธารพระกรนั้น ช้างในเป็นไม้ชัยพฤกษ์ ช้างนอกหุ้มด้วยทองคำตลอด ปลายและชนเป็นเหล็กคร่ำทอง ชนเป็นรูปช่อมสามขา (สำนักราชเลขาธิการ, อ้างแล้ว: 4) รัชกาลที่ 1 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สร้างขึ้น และใช้เป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์อันเป็นสัญลักษณ์แห่งองค์พระมหากษัตริย์ผู้ทรงไว้ซึ่งพระปัญญาอันยิ่งใหญ่และการทรงมีพระชนมายุยืนนาน (ยุพร แสงทักษิณ, 2539; วารสารกรมบัญชีกลาง, อ้างแล้ว: หน้าปก)

4. วาลวิชนีและพระแสงหางข้างเผือก ของเดิมเป็นพัดกับแฉับ สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นพัดใบตาล เรียกว่าพชนีฝักมะขาม มีลักษณะเป็นใบตาลปิดทอง ขอบขลิบทองคำ ด้ามก็ทำด้วยทองคำ ต่อมารัชกาลที่ 4 ทรงพระราชดำริว่าตามพระบาลีที่เรียกว่า วาลวิชนีนั้น ไม่ควรจะเป็นพัดใบตาล ควรจะเป็นเครื่องโบกพัดที่ทำด้วยจามรี เพราะวาล แปลว่าขนโคชนิดหนึ่ง หรือฝรั่งเรียกว่า Yak และไทยเรียกว่า จามรี ในอรรถกถาสมนตปาสาทิกาก็ใช้คำว่า จามร แทนคำว่า วาลวิชนี ดังนั้นจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระแสงจามรีขึ้นเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์ แต่ก็ไม้อาจที่จะเลิกใช้พัดใบตาลของเดิมเสียได้ จึงให้ใช้ควบคู่กันทั้งพัดใบตาลและพระแสงจามรี โดยเรียกของสองสิ่งรวมกันว่า “วาลวิชนี” เหตุที่ใช้วาลวิชนีเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์ เพราะเป็นสัญลักษณ์แห่งการขจัดปัดเป่าภัยอันตราย ทั้งนี้เพราะพระมหากษัตริย์เป็นผู้อำนวยความร่มเย็นเป็นสุข ป้องกันภัยพิบัติต่าง ๆ แก่ประชาชน (แสงสุริย์ ลดาวัลย์, 2513: ไม่มีเลขหน้า; นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, 2520: 7-8)

ในงานพระราชพิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี ในรัชกาลปัจจุบัน จากที่บรรยายไว้ จะเห็นว่าไม่ได้เชิญพระแสงจามรีมาทูลเกล้าฯ ถวายเป็นเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ แต่เลือกพระแสงหางข้างเผือกแทน ซึ่งเป็นพระแสงที่มีมาแต่รัชกาลที่ 1 เพราะพระแสงจามรีนั้นเก่า ขนจามรีก็สภาพเป็นแข็งเปราะหักง่าย เชิญมาใช้ไม่ได้แล้ว และในงานพระราชพิธีดังกล่าวจึงได้อัญเชิญพระแสงหางข้างเผือกออกประดิษฐานควบคู่กับพชนีฝักมะขาม ซึ่งถือเป็น “วาลวิชนี” มาแต่เดิมแทนพระแสงจามรีด้วย แต่ทั้งนี้จะถือว่าพระแสงหางข้างเผือกเป็นเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์หรือเครื่องกกุธภัณฑ์พิเศษอย่างใดนั้นยังไม่ได้มีการชี้ขาดกัน แต่ ม.ร.ว.แสงสุริย์ ลดาวัลย์ (2513: ไม่มีปรากฏเลขหน้า) มีความเห็นว่าควรถือเป็นเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์พิเศษ เพราะถ้านับเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ก็จะนับได้เป็นหกอย่าง ซึ่งขัดกับชื่อที่เรียกว่า “เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์”

5. ฉลองพระบาทเชิงงอนทำด้วยทองคำลงยาราชาวดีประดับเพชร มีน้ำหนัก 650 กรัม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้สร้างขึ้น และใช้เป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์เพราะฉลองพระบาทเชิงงอนแทนพระราชกิจที่พระมหากษัตริย์ทรงรับผิดชอบ และเป็นสัญลักษณ์แห่งการทรงไว้ซึ่งพระบรมชานุภาพในทุกหนแห่งที่ประทับพระบาทย่างไป ดังนั้นฉลองพระบาทเชิงงอนจึงหมายถึงพระมหากษัตริย์ทรงเป็นที่เคารพควรให้ความอ่อนน้อม และถวายความจงรักภักดีในหมู่ประชาชน (นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, อ้างแล้ว: 7-8; ยุพร แสงทักษิณ, 2539; วารสารกรมบัญชีกลาง, อ้างแล้ว: หน้าปก) พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลาภฤทธิยากร ทรงพระนิพนธ์ไว้ในเรื่องบรมราชาภิเษกซึ่งได้ตีพิมพ์ในวารสารของสยามสมาคมว่าฉลองพระบาทเชิงงอนเป็นราชกกุธภัณฑ์สำคัญอันหนึ่งตามแบบอินเดียโบราณ ในทศชาติได้เล่าไว้ว่า เมื่อพระพุทธไปวิงวอนพระรามในป่าให้กลับมาครองราชย์นั้นพระรามไม่ยอมกลับจึงประทานฉลองพระบาทของพระองค์ให้พระพุทธ

อัญเชิญมาประดิษฐานไว้แทนองค์พระรามบนราชบัลลังก์ในกรุงอโยธยา (แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, 2513: ไม่ปรากฏเลขหน้า)

³¹ พระราชลัญจกร หรือ SEAL เป็นตราประทับบนครั้ง หรือบนกระดาษ ตราประจำตำแหน่ง ลัญจกร พระราชลัญจกร (สอ เสถบุตร, 2531) คำว่า ลัญจกร หรือลัญจกร แปลว่า ตราหรือรูปเครื่องหมายต่างๆ ที่ใช้สำหรับประทับเอกสารราชการ (ทองเจือ เขียดทอง, 2542 : 65) ส่วนพระราชลัญจกรนั้นเป็นตราประจำแผ่นดินสำหรับพระมหากษัตริย์ (อุทุมพร สุนทรเวช, 2514 : 50) หรือดวงตราที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้ประทับในเอกสารสำคัญทางราชการต่างๆ เช่น การออกกฎหมายหรือคำสั่งต่างๆ การส่งพระราชสาส์นไปเจริญสัมพันธไมตรีกับนานาอารยประเทศ และตราประทับนี้มักจะทำด้วยงา ทองคำ หรือหยก เป็นต้น (นวิรัตน์ เลขะกุล, 2525 : 257-258) พระราชลัญจกรถือเป็นตราประจำชาติแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทคือ

1. พระราชลัญจกรประจำแผ่นดินหรือตราแผ่นดินคือตราประจำชาติสำหรับประทับกำกับพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์
2. พระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดิน คือตราประจำชาติซึ่งใช้ประทับกำกับเอกสารที่ออกในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์แต่มิใช่สำหรับประทับพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์
3. พระราชลัญจกรประจำพระองค์คือตราประจำชาติที่ใช้ประทับกำกับพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ในต้นเอกสารสำคัญส่วนพระองค์ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับราชการแผ่นดิน เช่นประทับในเหรียญกษาปณ์ที่ระลึก (ทองเจือ เขียดทอง, อ้างแล้ว : 65-66)

³² เครื่องทองน้อย คือ เครื่องนมัสการขนาดเล็กทำด้วยทองคำลงยาทั้งสำหรับ มีพานรองเชิง 1 เชิง มีเชิงเทียน 1 เชิง เชิงรูป 1 เชิง กรวยปักดอกไม้ 3 กรวย ตั้งในพานทองลงยาราชาวดีสำหรับพระมหากษัตริย์ทรงใช้เป็นเครื่องราชสักการบูชาในเวลาปกติ ใช้เฉพาะวัตถุเช่นพระบรมอัฐิ เป็นต้น (แสงสุรีย์ ,2506 :14-15 ; กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อ้างในรองอำมาตย์เอก หลวงนฤนาท ประไพ (นาท บั้วสรวง), 2511 : 8 ; ประยูทธ สิทธิพันธุ์ , 2516(ช) :29)

³³ มุขเด็จ คือ มุขที่ยื่นออกมาจากหน้ามุขใหญ่ ใช้กับปราสาทหรือโบสถ์วิหาร (กระทรวงศึกษาธิการ,2518 :64) มุขเด็จหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นมุขโถง มีพระที่นั่งบุษบกมาลาตั้งอยู่กลางมุข เป็นที่สำหรับเสด็จพระราชดำเนินออกในงานพระราชพิธีอันเป็นมหาสมาคม หรือเสด็จออกให้ประชาชนเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เช่นเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2454 นั้น

ก็ได้เสด็จพระราชดำเนิน ออกประทับ ณ พระที่นั่งบุษบกที่มุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนี้เพื่อพระราชทานพระบรมราชวโรกาส ให้ข้าราชการทั้งฝ่ายทหาร และพลเรือน ที่มีได้มีตำแหน่งเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท และกระทำสัตยานุสัตย์ถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจาถวายเฉพาะพระพักตร์ด้วย (พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร อังใน แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, 2519 :54)

³⁴ พระที่นั่งบุษบกที่มุขเด็ชนี นอกจากจะเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ในการพระราชพิธีอันเปี่ยมมหาสมาคมแล้วบางโอกาสก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญปูชนียวัตถุที่ประดิษฐานเพื่อทรงทำพิธีสังเวทหรือบวงสรวง เช่นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เคยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระสยามเทวาธิราช เจว็ดมุกและเทวรูปที่ห่อแก้วมาประดิษฐานบนพระที่นั่งบุษบกเพื่อทรงทำพิธีสังเวท พระราชอาสน์ที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตลอดจนเครื่องสังเวททั้งปวง ตั้งที่ท้องพระลานหน้ามุขเด็คนั้นทั้งสิ้น ละครสังเวทก็เล่นที่ลานระหว่างทิมคคหน้าพระที่นั่ง (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อังใน แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, 2519 : 54)

³⁵ ชั้น เกยแก้วเก้าสิง เสวยสวัสดิ์

ตั้ง	สุวรรณรายรัตน์	เพริดแพรว
นั่ง	ในวรเศวตฉัตร	เฉลิมโลก
เมือง	บพิตรพระแก้ว	แต่นิจักรเกษม

(เทวาธิราช , มปป : 3)

ฉัตรคือเครื่องกันเป็นร่มซ้อนชั้นและมีระบายหลายชั้น ชั้นที่ซ้อนมีตั้งแต่ 3 ชั้นจนถึง 9 ชั้น และชั้นของฉัตรจะมีจำนวนเป็นเลขคี่ โบราณถือว่า เศวตฉัตรหรือฉัตรสีขาวเป็นสิ่งสำคัญยิ่งกว่าราชกกุธภัณฑ์อื่น ๆ เศวตฉัตรจึงมีความหมายเท่ากับความเป็นมหากษัตริย์ นพปฎลมหาเศวตฉัตรแปลว่า ฉัตรสีขาว 9 ชั้น เป็นฉัตรห่มผ้าขาว มีระบายสามชั้นขลิบทองแผ่ลวดลาย มียอดเป็นรูปพรหมจตุรพักตร์ หรือพรหมสีหน้า ใช้เป็นเครื่องกันพระมหากษัตริย์ในโอกาสดังต่อไปนี้

1. ปักที่พระแท่นราชอาสน์ ราชบัลลังก์ ซึ่งมีอยู่ 5 แห่งคือ

1. ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย
2. ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ
3. ในพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท
4. ในพระที่นั่งอนันตสมาคม

5. ในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

1. แขนงกางกั้นเหนือพระแท่นราชบรรจถรณ์ (ที่นอน)
2. บั๊กที่พระคชาธาร
3. บั๊กพระยานมาศทรงพระบรมศพพระมหากษัตริย์
4. บั๊กยอดผ้าโกศพระบรมอัฐิพระมหากษัตริย์
5. แขนงกางกั้นพระโกศทรงพระบรมศพพระมหากษัตริย์

(ส.พลาายน้อย ,2516 : 86; นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, 2520 : 8-9)

³⁶ พระเสลี่ยงกง เป็นพระราชนยานแบบประทับราบ ทำด้วยไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจก มีกงหรือที่วางแขนเป็นวงโค้ง และมีพนักหรือกระดานพิง มีกระจังรวน และกระจังปฏิญาณอยู่ด้านนอกของกง พื้นที่นั่งเป็นไม้หวายเส้นผูกเรียงกันหรือหวายสาน ด้านล่างมีห่วงโลหะสี่ห่วง สำหรับสอดคานสองคาน การหามใช้วิธีผูกเชือกเป็นสาแหวกกับคานน้อย ใช้คนหามแปดคน ใช้ทรงในเวลาปกติหรือเจ้านายทรงตามเสด็จ และใช้อัญเชิญพระโกศหรือพระสรีรางคารพระบรมวงศานุวงศ์ ตั้งแต่ระดับหม่อมเจ้าจนถึงพระองค์เจ้า (กรมศิลปากร , 2539 :69)

³⁷ สัปทน (นาม) เป็นเครื่องสูงอย่างหนึ่ง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2535 : 965) เป็นริมผ้าหรือแพรสีแดง มีคันยาว เป็นเครื่องยศสำหรับขุนนางชั้น หรือเป็นร่มผ้าขนาดใหญ่ ค้ำยาวมีสีต่าง ๆ สำหรับใช้ในพิธีแทนาค เป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน ,2539 : 823)

³⁸ นายภาวาส นุนาค รองราชเลขาธิการ ประพันธ์ (เพลินพิศ กำราญ ,2525:115)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย